

ALKOHOL OCH SEXUELLT RISKTAGANDE

Teoretiska perspektiv och en kvalitativ studie om alkohol och sexuellt risktagande
bland ungdomar och unga vuxna

Smi

SMITTSKYDDSINSTITUTET

ALKOHOL OCH SEXUELLT RISKTAGANDE

Teoretiska perspektiv och en kvalitativ studie om alkohol och sexuell
risktagande bland ungdomar och unga vuxna

Citera gärna Smittskyddsinstitutets rapporter, men glöm inte att uppge källan. Bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten. Det innebär att du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

Utgiven av: Smittskyddsinstitutet 171 82 Solna. Tel: 08-457 23 00, fax: 08-32 83 30
smi@smi.se, www.smittskyddsinstitutet.se

Artikelnummer: 2011-15-5

ISBN: 978-91-86723-13-2

Förord

Att det finns kopplingar mellan alkohol och sexuellt risktagande är något som vi ofta återkommer till i diskussioner i det förebyggande arbetet mot hiv och andra sexuellt överförda infektioner, STI. Sådana kopplingar är väl belagda i olika studier. Bland annat visar studien UngKAB09 att personer som är högkonsumenter av alkohol oftare än andra har haft en STI. Annan forskning visar att det är vanligare att ungdomar och unga vuxna ångrar en sexuell kontakt som de haft när de varit berusad, än en som de haft i nyktert tillstånd.

Samtidigt som detta går att urskilja i forskningen, finns det mindre skrivet om vad det är som orsakar den här kopplingen. Finns det till exempel skillnader mellan unga kvinnor och unga män? Har etnicitet någon betydelse? Vilken betydelse har ålder? Och så vidare.

Anna Bredström, Fil Dr i etnicitet vid Linköpings universitet, har på uppdrag av Smittskyddsinstitutet, SMI, fördjupat sig i de här frågorna. Hon har gått igenom litteratur inom området och även intervjuat 30 ungdomar och unga vuxna om deras tankar och erfarenheter av alkohol och sexualitet. Resultaten visar på betydligt mer komplexa mönster än det vi ofta stannar vid, det vill säga att ruset försämrar omdömet.

Till att börja med gör Bredström en teoretisk genomgång av olika förklaringsmodeller kring sexuellt risktagande. Hon visar där bland annat på hur man i dessa diskussioner ofta tenderar att bara se till individuella handlingsmönster och bortse ifrån strukturella och sociokulturella faktorer och dessas betydelse för olika individers och grupperas agerande. Hon diskuterar kring olika omständigheter som kan ligga bakom att människor, som har både kunskap och intentioner att skydda sig i en sexuell situation, trots allt inte gör det. Tidigare studier visar exempelvis att yttre omständigheter vid sidan av alkoholen kan få en och samma individ att agera på helt olika sätt, oavsett god kunskap och goda intentioner. Alkoholen kan också i efterhand användas som en ursäkt för något som har hänt, även om den egentligen inte var en så stor del av orsaken.

De unga som Bredström intervjuat berättar om en starkt sexualiserad alkoholkultur som öppnar för olika typer av sexuella möten. I dessa möten verkar alkoholen på olika sätt, dels som en negativ faktor som kan öka sexuella prestationskrav, dels även som en – på gott och ont – befriande kraft.

I preventivt arbete med unga människor är det alltså nödvändigt att utgå ifrån att alkohol kan ha olika betydelser och att öppna för reflektioner om vilken betydelse alkohol har för den enskilda individen.

SMI vill publicera rapporten som ett stöd i arbetet med *Nationell handlingsplan för klamydiaprevention*, kommande handlingsplan för förebyggande hivarbete i preventionsgruppen män som har sex med män (MSM), samt i utvecklandet av MI i det förebyggande arbetet med sexuell hälsa. I processen med att ta fram rapporten har ett så kallat granskningsseminarium anordnats av SMI där olika experter har fått möjlighet att diskutera rapportens resultat.

Monica Idestrom

Enhetschef
Enheten för hivprevention och sexuell hälsa
Smittskyddsinstitutet

Innehåll

Förord	3
INLEDNING	7
Tidigare forskning och teoretiska perspektiv	8
Forskning om sexuellt risktagande	8
Beteendevetenskapliga perspektiv på sexuellt risktagande	9
Kritiska röster	12
Genusperspektiv på sexuellt risktagande	14
Intersektionella utmaningar	18
ALKOHOL OCH SEXUELLT RISKTAGANDE	20
Kulturella perspektiv på alkohol och berusning	21
Kritik och variationer	22
Klass, etnicitet, genus, sexualitet och alkohol	24
Sammanfattande avsnittsreflektion	26
METOD	27
Urval	27
Etiska ställningstaganden	29
Varför fokusgrupper?	29
Från samtal till text	32
UNGDOMARS SAMTAL OM ALKOHOL, SEX OCH RISK	34
En sexualiserad alkoholkultur	34
Att tänja på gränser: alkohol och lust	38
Alkohol och kondomanvändande	41
Hennes ansvar, hans sexualitet	42
Heteronormativitet och säkrare sex	46
Alkohol både förstärker och utmanar	48
Skydd mot vad och vem?	49
Alkohol och uppskattning av riskidentiteter	52

Klassbakgrund, skillnader och gränsöverskridande	53
Etniska gränser	55
AVSLUTANDE DISKUSSION	58
Alkohol och säkrare sex ur ett intersektionellt perspektiv	59
REFERENSER	61

Inledning

När man skriver en rapport om ungdomar, alkohol och sexuellt risktagande kan man lätt hamna i en rad fallgropar. Ungdomar är en grupp som ofta pekas ut som känslomässigt instabila och som mer problemfyllda än vuxna [1], och genom att enbart fokusera på ungdomar riskerar man att förstärka den bilden. Ungdom, alkohol, sex och risktagande signalerar också en lätt moralpanik [2]. Unga människor borde väl varken dricka alkohol eller ha sex, och särskilt inte ha sex när de har druckit, eller?

Syftet med den här rapporten är varken att ta ställning för vad ungdomar bör eller inte bör göra, eller förmedla en utsiktslös bild av den problematiska ungdomskulturen. Statistiskt sett verkar ungdomar ta mer sexuella risker och risktagandet sker ofta under alkoholpåverkan [3]. Målet med denna studie är att försöka förstå hur ungdomar själva resonerar och tänker kring dessa frågor.

Fokus ligger således på hur ungdomar tolkar, uppfattar och upplever sexuellt risktagande i samband med alkoholkonsumtion. Följande frågeställningar har varit vägledande för projektet: Hur beskriver ungdomar med olika bakgrunder sina erfarenheter av osäkra och säkra sexuella relationer i samband med alkoholkonsumtion? Finns det några specifika situationer där ungdomar upplever sig särskilt benägna att ta risker? Skiljer sig dessa erfarenheter, tolkningar och situationer åt beroende på kön, klassbakgrund, etnicitet och sexuell identitet? Och vad utmärker dem som har lyckats praktisera säkrare sex i sådana situationer? Kan man identifiera särskilda strategier som dessa ungdomar har använt sig av?

Vissa av dessa frågeställningar besvaras mer utförligt än andra i denna rapport. Att undersöka ungdomars sexuella risktagande i samband med alkoholkonsumtion visade sig också vara ett fält som öppnar upp för många infallsvinklar som i sin tur genererar nya frågeställningar. Denna studie kan därmed ses som ett bidrag till ett område som förhoppningsvis kommer att undersökas närmare i framtida studier.

Studien är finansierad av Socialstyrelsen samt Systembolagets råd för alkoholforskning, och rapporten är skriven på uppdrag av Socialstyrelsens

1 Det breda nationella förebyggande arbetet mot hiv och sexuellt överförda infektioner övergick från Socialstyrelsen till Smittskyddsinstitutet den 1 juli 2010 efter regeringsbeslut, se Myndigheter inom smittskyddsområdet, prop. 2009/10:123.

dåvarande enhet för hivprevention.¹ Studien är också delvis utförd under en vistelse som gästforskare vid Centre of Gender Excellence (GEXcel) vid Linköpings universitet.

Tidigare forskning och teoretiska perspektiv

Det här avsnittet syftar till att placera denna studie i ett vetenskapligt sammanhang. Jag har valt att integrera diskussionen om vilka teoretiska perspektiv som ligger till grund för denna studie med en presentation av tidigare forskning på området. Det är min förhoppning att läsaren på så sätt ska få grepp om hur olika perspektiv ger olika resultat, och därmed också kunna föreställa sig alternativa tolkningar av mina intervjuer.

I det följande avsnittet kommer jag att ta upp några olika perspektiv på sexuellt risktagande, inklusive den genusteoretiska kritiken och de utmaningar vi står inför om vi vill utveckla en så kallad intersektionell analys, det vill säga en analys där vi samtidigt tar fler sociala strukturer i beaktande, och inte ”bara” genus. Vidare kommer jag att gå igenom hur en etnografisk, kulturorienterad forskning tolkar alkoholanvändande samt nämna några tidigare studier som, likt denna, fokuserar på alkoholanvändande och sexuellt risktagande.

Forskning om sexuellt risktagande

Till följd av hiv- och aids pandemier har forskning om ungdomar och sexuellt risktagande ökat markant de senaste decennierna, särskilt inom det socialmedicinska forskningsfältet [4]. En stor del av denna forskning är av kvantitativ natur och kartlägger ungdomars sexuella risktagande på olika sätt. Vanliga indikationer på risktagande i sådana studier är exempelvis brist på kondomanvändande, många tillfälliga sexuella relationer samt låg ålder för sexualdebut [5-7].

Tillsammans med statistik över sexuellt överförda infektioner och oönskade graviditeter bidrar denna forskning med viktig kunskap om att många ungdomar praktiserar oskyddat sex. Denna forskning har också visat att sexuell praktik varierar beroende på klassbakgrund, kön, sexuell identitet och etnicitet. De könsrelaterade skillnaderna är särskilt påtagliga: Unga tjejer rapporterar till exempel om färre erfarenheter av tillfälliga sexuella förbindelser, en mer restriktiv inställning till pornografi samt ett större ansvarstagande när det gäller skydd mot både graviditet och sexu-

ellt överförda infektioner [8–10]. Skillnader mellan olika grupper återfinns även när det gäller sexuellt risktagande. Exempelvis har vissa studier pekat på att risktagandet verkar vara högre bland ungdomar från praktiska än teoretiska gymnasieprogram [11], särskilt hos unga män [12].

Även bland män som har sex med män tycks klassbakgrunden vara viktig för sexuellt risktagande. Tikkanen [13] lyfter fram ett antal internationella studier som bekräftar ett sådant antagande och hans egen studie visar att ”lägre utbildningsnivå och arbetslöshet samvarierar med erfarenheter av oskyddade anala samlag” (s. 34). På liknande sätt tycks människor som befinner sig i en migrationsprocess också vara mer utsatta för sexuella risker [14].

Så utöver att många ungdomar har oskyddat sex vet vi också att både sexuellt risktagande och sexuell praktik i allmänhet varierar bland ungdomar med olika bakgrunder och olika sexuella identiteter, vilket ger oss en bra anledning till att undersöka ungdomars sexuella risktagande ur ett intersektionellt perspektiv. Dessa studier säger dock inte mycket om varför ungdomar inte använder skydd i sexuella relationer. I det följande tänkte jag beskriva några olika perspektiv och ge några exempel på studier som har en mer förklarande ansats.

Beteendevetenskapliga perspektiv på sexuellt risktagande

Det finns många studier som syftar till att göra mer än att ”bara” kartlägga människors sexuella beteenden, och bland dem återfinns en omfattande forskning som lägger fokus vid hur man förutser och förändrar människors beteende. Martin Fishbein har i artikeln ”The role of theory in HIV prevention” [15] på ett överskådligt sätt summerat de viktigaste teoretiska förutsättningarna inom denna tradition.² För det första, menar Fishbein, är det viktigt att skilja på beteende och på beteendekategorier och mål. Man kan ha som mål att gå ner i vikt genom beteendekategorin motion, men det mest effektiva sättet att nå detta mål är att rikta in sig på att utveckla ett specifikt beteende, till exempel att försöka jogga regelbundet.

Effektiv prevention bör således rikta in sig på beteenden snarare än på mål eller beteendekategorier. Enligt Fishbein är kondom användande alldeles för ospecificerat för att kategoriseras som ett beteende, utan det är

2 Fishbein integrerar flera som han kallar ”ledande” beteendevetenskapliga teorier i sin modell, så som ”Theory of Reasoned Action”, ”Theory of Reasoned Behaviour”, ”Social Cognitive Theory” och ”Health Believe Model” [16–18].

snarare en beteendekategori. Att använda kondom med en fast partner är ett annat beteende än att använda det med en tillfällig partner, och att använda kondom med en tillfällig partner när man är alkoholpåverkad kan vara annorlunda än när man inte är det och så vidare. Vidare delar Fishbein in varje beteende i fyra komponenter:

1. "the action", till exempel att använda något
2. "the target", exempelvis kondomen
3. sammanhanget, till exempel vid vaginala samlag med sin partner
4. under vilken tidsperiod, exempelvis alltid.

Varje komponent påverkar beteendet, och om en komponent ändras rör det sig om ett annat beteende. Fishbein menar också att intentionen att utföra ett beteende är en stark indikator på om beteendet kommer att utföras. Om någon med en stark intention att använda kondom ändå inte gör det beror det sannolikt på att den personen antingen inte har de kunskaper eller förmågor som behövs för att utföra beteendet, eller att det finns faktiska materiella hinder. Det kanske inte finns några kondomer tillgängliga. Om problemet däremot är att det saknas intention är det viktigt, enligt Fishbein, att förstå hur intentioner är uppbyggda och hur de påverkas. Enligt honom består intentioner av

- attityder, det vill säga en persons positiva eller negativa känsla för ett visst beteende som är formad av huruvida beteendet uppfattas som fördelaktigt eller inte av personen i fråga
- föreställda normer kring beteendet, inklusive andras uppfattningar om beteendet och de egna uppfattningarna om hur andra tänker
- personens själv effektivitet, "self-efficacy", det vill säga huruvida personen uppfattar att han eller hon kan genomföra beteendet även under svåra omständigheter.

En intention kan vara mycket styrd av attityder medan en annan mest påverkas av själv effektivitet. För att förändra beteendet hos en grupp behöver man först ta reda på var bristen ligger, alltså om intentionen att utföra beteendet främst styrs av attityder eller normer hos just denna grupp.

I linje med detta tänkande genomförs många studier om unga människors sexuella risktagande. Ingrid Myklestad och Jostein Rise [19] har exempelvis undersökt hur man skulle kunna förutse unga normmäns intention att skydda sig sexuellt. Ungdomarna fick fylla i enkäter med frågor som belyste deras attityder, normer och själv effektivitet samt deras uppfatt-

ningar om tjejer och killar med risktagande respektive hälsofrämjande beteende.³ Studien kom fram till att intentionen att använda kondom – och p-piller bland tjejer – kunde förutses bland både tjejer och killar i studien. Den främsta bakomliggande faktorn var normer, främst subjektiva normer, egna föreställningar om vad andra tycker att man borde göra, om kondomanvändande.

Normernas starka betydelse tolkar Myklestad och Rise som ett uttryck för att deltagarna är relativt unga och hänvisar till att ungdomar generellt influeras mycket av sina jämnåriga och har stor tillgång till information via skolan. De drar också paralleller till andra studier som visar att normer är särskilt viktiga för vissa etniska minoriteter, och diskuterar ifall resultatet också reflekterar det faktum att många av deltagarna hade andra etniska bakgrunder än norsk. Myklestad och Rise gör också mer detaljerade analyser av vems åsikter som framträdde som viktigast. Enligt svaren var kärlekspartners åsikt av störst betydelse för killarna, medan tjejerna lade stor vikt vid vad deras föräldrar tyckte och tänkte.

En annan studie gjord av S. Marie Harvey m.fl. [20] fokuserar särskilt på kvinnors intentioner att använda kondom. De motiverar detta genom att påpeka att kvinnor är mer biologiskt mottagliga för sexuellt överförda infektioner, och att dessa infektioner ofta får svårare hälsoeffekter för kvinnor. De påpekar också att kondomanvändandet är två olika beteenden för kvinnor och män. Män kan själva välja att använda kondomer medan kvinnor måste få sina partner att använda dem. Enligt studien finns det även många studier som har visat att det största hindret för kondomanvändande hos kvinnor ofta återfinns i själva förhandlandet med sin partner. För att kunna fånga detta menar författarna att man också måste ta hänsyn till hur relationen påverkar beteendet.

Harvey m.fl. bygger också sin modell på de teorier om beteende som har presenterats ovan. De lyfter särskilt fram att individens syn på sin egen utsatthet, exempelvis för en hivinfektion, har en central inverkan på hans eller hennes attityder gentemot kondomanvändande. För att fånga relationsnivån inkluderade de frågor som belyste förhållandets seriositet och längd samt kondomanvändandet. De tittade också specifikt på hur det enskilda paret fattade beslut när det gällde graviditet. Anledningen till det var att tidigare studier har visat att kvinnor som har stort inflytande över sådana besluts i sin parrelation också har större förmåga att förhandla om skydd generellt.

3 Myklestad och Rise använder inte begreppet själv effektivitet i den här studien utan i stället "control belief power/strength" (s. 111).

Studien utförd av Harvey m.fl. visade att ju längre relation, desto mer negativ inställning till att använda kondom. En lång relation påverkade också hur man uppfattade partners normer om skydd. Harvey m.fl. fann även ett positivt samband mellan hur seriös en relation uppfattades av kvinnorna och deras känsla av medbestämmande när det gällde kondom-användande och partners normer i frågan. Samtidigt känner sig många mindre sårbara i en seriös relation, vilket ledde till en mer negativ attityd mot kondomer.

Kritiska röster

Båda dessa studier ovan utgick således från teorier om hur normer, attityder och själv effektivitet påverkar individens beteende. Studier som dessa föreslår också ofta att preventiva satsningar bör koncentreras på att försöka ändra just normer och attityder och på att träna individens förmåga att stärka sin själv effektivitet. Myklestad och Rise föreslår till exempel att interventioner bör fokusera på att förstärka de normer som enligt deras resultat var betydelsefulla för ungdomarna.

Eftersom kärlekspartnern var en viktig referensperson för killarna bör man uppmuntra unga människor att berätta för sina partner att de vill använda kondom. På liknande sätt bör man uppmuntra föräldrar att prata med sina döttrar om skydd i sexuella möten, eftersom tjejerna upplevde att föräldrarnas åsikt var viktig. Harvey m.fl. menar i sin att man bör satsa på interventioner som tränar kvinnor i att förhandla om kondomanvändande i olika typer av relationer.

Beteendevetenskaplig forskning har också fått stor genomslagskraft när det gäller preventiva satsningar på hiv och sexuellt överförda infektioner där syftet är att försöka förändra människors intentioner och beteende genom att lära dem att handla eller tänka annorlunda, ”skills-training”. Kritiker har dock påpekat att detta sätt att tänka ytterst förutsätter att människor har möjlighet att tänka och handla rationellt om de bara blir kvitt ”felaktiga” attityder eller lär sig rätt tekniker. Det förutsätter således att människor inte har något investerat i sitt sätt att handla eller tänka utan att detta kan ”tränas” bort.

Peter Redman [21] går igenom några olika metoder som syftar att förändra människors beteende och diskuterar vilka effekter de tycks ha för unga heterosexuella män. Han lyfter till exempel fram en modell som genom smågruppsdiskussioner och rollspel och andra liknande ”delta-

gande strategier” skulle ge deltagarna utrymme att fundera över sitt beteende och därmed komma fram till bättre sätt att reagera, det vill säga mer rationellt och objektivt bättre. Resultatet, menade han, blev att killarna i det här fallet lärde sig hur de förväntades agera – och vad de förväntades säga till exempel i ett klassrum, men det förändrade inte deras egentliga känslor eftersom de var formade av sina upplevelser av att vara, eller att agera som heterosexuella män.

På liknande sätt kommer det att bli svårt för satsningar som ska lära tjejer att säga nej eller kräva kondom om de inte tar hänsyn till att ett sådant agerande i många fall kolliderar med normativa föreställningar om heterosexuell kvinnlighet [22].

Det kritiker framhåller är således att den beteendevetenskapliga, socialpsykologiska forskningstraditionen tenderar att främst fokusera på individens förmåga att tolka och reagera på riskfyllda situationer. Därmed tar den inte tillräckligt stor hänsyn till hur strukturella och sociokulturella faktorer generellt formar både individens förståelse av riskfyllda situationer och hans eller hennes agerande i en sådan. Denna forskningstradition lägger också för lite vikt vid det intima förbundet mellan agerandet i sexuella relationer och upplevelsen av subjektivitet, det vill säga upplevelsen av mig som man, kvinna, vit, färgad, homo- eller heterosexuell etc. [23].⁴

Abel och Fitzgerald kritiserar i sin tur uppfattningen att intentioner skulle vara en bra indikator på beteende, det vill säga att de ofta stämmer överens [24]. De hänvisar till studier som visar motsatsen, där människor har haft erfarenheter av oskyddat sex trots initialt goda intentioner att skydda sig. Abel och Fitzgerald understryker också att om säkrare sex bara handlade om ”rationella beslutsförhandlingar” borde denna teknik bli bättre ju mer erfarenhet en individ får av att förhandla om säkrare sex. Med hänvisning till en studie av Thomson och Holland påpekar de att det inte finns något som tyder på att unga människors förmåga att förhandla blir bättre med tiden, utan snarare verkar det fungera bättre i vissa relationer än i andra, beroende på den enskilda individen och den specifika situationen. För att förstå detta måste vi flytta blicken till en annan nivå.

4 Myklestad och Rise påpekar också själva att framtida studier även borde inkludera strukturella och kulturella faktorer, det vill säga utöver sociokognitiva faktorer.

Genusperspektiv på sexuellt risktagande

I en systematisk genomgång av 268 kvalitativa studier om ungdomar och sexualitet lyfte Cicely Marston och Eleanor King [4] fram några teman som genomsyrade många av studierna – teman som illustrerar att ungdomarnas sexuella risktagande formas av sociokulturella och strukturella faktorer. De kom bland annat fram till att

- ungdomar värderar sexuella partners som rena eller orena utifrån tämligen opålitliga faktorer som utseende, socialt rykte eller liknande, och skyddar sig främst om de bedömer att det finns en risk för att partnern är smittad
- sexuella partner har stor betydelse och påverkar ungdomars beteende i allmänhet
- kondomer ibland fungerar stigmatiserande och signalerar brist på tillit till partnern
- samhället bestraffar vissa sexuella beteenden och belönar andra
- rykten om sexuella aktiviteter eller icke-aktiviteter är betydelsefulla och påverkar beteenden
- sociala förväntningar hindrar kommunikation om sex.

Marston och King lyfte även fram ytterligare ett tema som handlar om att genusstereotyper är centrala för ungdomar och påverkar både deras förväntningar och beteende. I studierna som de gick igenom uppdagades det att män förväntas vara sexuellt aktiva, medan kvinnor förväntas ”behaga, men inte begära”. De skriver också att:

Vaginal penetration är till synes viktigt i framhävandet av maskulinitet och markerar övergången från pojke till man. Män förväntas eftersträva fysisk njutning, medan kvinnor som uttrycker en önskan om att ha sex riskerar att stämplas som ”lösaktiga” eller ”billiga”. Där romantisk kärlek förväntas föregå äktenskapet finns ett påbud om att unga kvinnors sexuella erfarenheter bör vara förbundna med kärlek. Unga kvinnor förväntas också bli förförda och ha samlag på ett oplanerat och icke-rationellt sätt. Män å andra sidan kan både smussla och planera för att få sex, till exempel genom att lura kvinnor att tro att förhållandet är seriöst när det egentligen inte är det. Paradoxalt nog – trots att det är stigmatiserande för kvinnor att ha kondomer [...] med sig – är det kvinnor, inte män, som generellt anses vara ansvariga för [...] prevention.

(A. Bredströms översättning)⁵

Författarnas iakttagelse om genus centrala roll för säkrare sex är ett välkänt faktum inom feministisk hiv- och aidsforskning. Denna forskning utvecklades ur en frustration över att kvinnor länge var så osynliga – både inom forskningen och preventionssatsningar [25]. I dag är det ett mycket mer etablerat forskningsfält.

Enligt denna forskning är risktagande i sexuella relationer intimt förbundet med de maktstrukturer som skapar normativa föreställningar om manlighet och kvinnlighet [22, 25, 26]. Många av dessa forskare integrerar även en analys av heterosexualitet i sina teoretiska förståelser, och ser heterosexualitet som sammanflätat med genus där manlighet och kvinnlighet förväntas vara biologiskt och kulturellt olika samt där män och kvinnor förväntas åtrå varandra. Centralt för feministisk hiv- och aidsforskning är den hegemoniska heterosexuella maskulinitetens status som riskfri och som bärare av en sexualitet som framställs som naturlig och spontan. I enlighet med denna analys innebär kondomanvändande ett brott mot dessa normer eftersom kondomen symboliserar ett avbrott och en medveten, kontrollerad sexualitet [27]. På motsvarande sätt medför en normativ heterosexuell kvinnlighet ett krav på att inte vara alltför sexuell aktiv, utan sex ska vara något som ”bara händer” för kvinnor.

Variationer av dessa perspektiv genomsyrar många studier om unga mäns och kvinnors förhandlingar om säkrare sex i heterosexuella relationer. I en svensk kontext argumenterar till exempel Kina Hammarlund [28] för att genusföreställningar och brist på kommunikation mellan unga män och kvinnor leder till missförstånd med ödesdigra konsekvenser. Hon påpekar att ”unga kvinnors feminina identitet verkar [...] byggas upp genom en vilja att vara till lags. Detta för att dels undvika dåligt rykte och dels för att få ingå i en kärleksrelation” (s. 41). Hammarlund konstaterar också att unga tjejer inte vågar be sina manliga partner att använda kondom av rädsla för att förlora deras respekt.

Hammarlund menar dock att de unga män hon har intervjuat inte bekräftar denna rädsla utan att de tvärtom både skulle respektera och se positivt på den unga tjejens förslag. Därmed gör hon en mer positiv tolkning

5 I original: ”Vaginal penetration is perceived to be important in determining masculinity, and marks the transition from boyhood to manhood. Men are expected to seek physical pleasure, but women desiring sex can be branded ‘loose’ or ‘cheap’. Where romantic love is expected to proceed marriage, sex for young women must be linked to romance, and they are expected to be ‘swept off their feet’ into sexual intercourse, in a way that is not logical, planned, or rational. Men, on the other hand, may scheme and plot to obtain sex, for example, by deceiving women into thinking the relationship is serious when it is not. Paradoxically, despite the stigmatizing effect for women in carrying condoms [...], women, not men, are generally considered responsible for [...] prevention (s. 1583).”

än många andra genusforskare på området. Lynda Measor [26] påpekar till exempel att en mängd studier har visat att det bland unga män finns en generell framträdande "motståndskultur" mot kondomanvändande som inte bör underskattas. Studie efter studie har visat att unga män upplever att kondomer minskar den fysiska, erotiska känslan och att de ses som ett störande avbrott och som krångliga att använda. Measor understryker också att det finns en brist i många studier som fokuserar enbart på om kondomen används eller inte, i stället för att se på hur den används. Hon refererar till annan forskning [29] som har lyft fram att många ungdomar bara använder kondom under en del av det penetrerande samlaget. Kondomen kanske används först en tid in i det, eller tas av före själva utlösningen.

Measor anser att denna motståndskultur måste granskas ännu närmare, inte minst för att kunna hitta nya, mer effektiva preventionsstrategier. I sin forskning lägger hon fokus vid att kondomen upplevs som en fysisk begränsning, inte bara för att den "stör känslan" utan också för att många unga män upplever en tillfällig impotens, en erfarenhet som ofta förstärks i en stressad och pressad situation. Measor tolkar detta som hotfullt för män vars maskulina subjektivitet är intimt förbunden med att kunna prestera sexuellt, alltid vara "villig", och att kunna kontrollera sin osårbara kropp:

Beteenden bevakas inom ungdomskulturer och unga män upplever att ett "misslyckande" kommer att leda till att unga kvinnor förlöjligar och tar avstånd från dem. [...] Om kroppen inte reagerar i enlighet med de kulturella föreskrifter som finns upplever unga män inte bara ett hot mot sin sexualitet och begynnande vuxenhet, utan också mot känslan av att de själva är maskulina.

(A. Bredströms översättning)⁶

Measor inkluderar alltså kroppsliga upplevelser i sin analys av hur subjektiviteter är förbundna med förhandlingar om säkrare sex. Hennes artikel fokuserar på unga män, men hon poängterar även att de unga tjejerna i hennes material (som består av intervjuer med både unga män och kvinnor, genomförda av jämnåriga) pratar om kondomen på ett liknande sätt.

6 I original: "Performance is policed within youth culture and young men anticipate female ridicule and rejection in response to any 'failure'. [...] Failures of the body to behave in certain ways, to respond in ways the script prescribes, not only threaten the young men's sense of sexuality and incipient adult status, but also threaten their sense of themselves as masculine (s. 400)."

Detta, menar Measor, skulle kunna tolkas som att unga tjejer är delaktiga i att upprätthålla maskulinitetsnormer, men det kan också vara så att kondomer faktiskt uppfattas som störande av de unga kvinnorna utifrån deras egna sexuella erfarenheter och upplevelser av lust.

Kondomens begränsningar av kvinnors lustupplevelser är något som återkommer i flera nyare studier på området, se till exempel [30]. Jenny Higgins [31] forskning om hur sexuell lust formar kvinnors preventivmedelsanvändning är särskilt intressant här. Higgins intervjuer med kvinnor visar tydligt att lustaspekten är viktig för många kvinnors val av skydd. Medan en del preventivmedel upplevdes helt olika av olika kvinnor var kondomen mer entydigt negativt kodad, även om många kunde se fördelar med att använda den, särskilt i tillfälliga relationer.

I genusanalyser nämns ofta att genusnormer gör det mer eller mindre omöjligt för kvinnor att kräva kondom – både för att det framställer kvinnor som mer sexuellt aktiva än vad som påbjuds, och för att kondomen krockar med föreställningar om kärlek och intimitet som är centrala element i konstruktionen av en feminin heterosexuell subjektivitet. Utöver detta menar Higgins att man också måste ta hänsyn till hur kondomen påverkar kvinnors sexuella njutning.

Higgins placerar sin studie i ett konfliktfyllt fält där det finns olika positioner för hur man som genusforskare ska förstå heterosex. Å ena sidan finns det de som framhåller att så länge kvinnor är underordnade män i samhället finns det en maktordning inbyggd i heterosexuella relationer som kvinnor inte kan frigöra sig från. Heterosex innebär alltid sex på hans villkor, det är hans sexualitet som räknas, och kvinnors sexualitet är alltid kopplad till någon form av underordning. Å andra sidan finns det de som ifrågasätter denna negativa bild och som hellre vill framhålla kvinnors egna sexuella lustupplevelser som centrala. Denna position kallas ofta sexpositiv och har på senare år kommit att förknippas med de som påpekar att det kan finnas frigörande krafter i allt från att sälja sex till pornografi.

Den förstnämnda, mer restriktiva, synen tolkas av sexpositiva feminister som ett indirekt moraliserande av kvinnors sexuella lust. Higgins söker en mellanväg mellan dessa två positioner och påpekar i sin analys att en "förståelse av de krafter som lustfyllt heterosex innebär, och dess påverkan på preventivmedel och kondomanvändande, måste gå hand i hand med ett utforskande av de sätt som heterosex kan upprätthålla sexism och social ojämlikhet" (A.Bredströms översättning).⁷

⁷ I original: "[U]nderstanding of the powers of pleasurable heterosex, and it's influence on contraceptive and condom use, must go hand in hand with an exploration of the ways in which heterosex can serve as the enactment of sexism and social injustice (s.78)."

Enligt Higgins kan detta bara ske genom att ge kvinnor mer aktörskap i våra teorier och inte bara se dem som offer för orubbliga genusstrukturer. Det innebär att man i sin analys av hur genus kommer till uttryck också bör ta fasta på kvinnors sätt att aktivt förhålla sig till de kulturella och sociala strukturer som sätter ramarna för hur de bör vara och känna sexuellt, samtidigt som de eftersträvar sexuell njutning inom ramen för dessa begränsningar.

Intersektionella utmaningar

Higgins har alltså analyserat och kritiserat traditionella feministiska genusanalyser där kvinnors sexuella lust ofta har förbisetts, och detta är bara ett exempel på den flora av kritik som har riktats mot den feministiska hiv- och aidsforskningen. Higgins påpekar dock att de sexpositiva feministerna är iögonfallande klassbundna till vissa grupper av kvinnor som har ekonomiska och sociala möjligheter att omdefiniera vissa sexuella beteenden som befriande i stället för förtryckande. Higgins iakttagelse är viktig eftersom den understryker att både genus och sexuella erfarenheter formas på olika sätt och upplevs olika beroende på sociala positioner så som klasstillhörighet och etnicitet.

Tanken att genusrelationer formas av bland annat etnicitet, klass och sexualitet kallas med ett annat ord för en intersektionell förståelse för hur genus konstrueras. Intersektionalitet har under det senaste decenniet blivit ett samlingsbegrepp för analyser som tar hänsyn till flera maktordningar eller strukturer samtidigt. Många av de som arbetar med intersektionella analyser understryker dock att det inte bara handlar om att hantera flera strukturer parallellt i analysen, utan att en intersektionell analys framför allt fokuserar på hur genus formas av till exempel klass och etnicitet och tvärtom.⁸ Fokus ligger alltså vid själva skärningspunkten mellan olika maktaxlar, för att uttrycka det något förenklat.

I en intersektionell genusanalys måste man alltså vara noga med att inte bara analysera hur genus skapas, utan också hur även etnicitet, klass och andra maktordningar skapas i dessa sammanhang samt hur de flätas in i, förstärker och förändrar varandra. För feministisk forskning om säkare sex innebär detta en utmaning [34]. Som jag har beskrivit ovan bygger den feministiska modellen på en analys av framför allt genusstrukturer som om dessa vore tämligen lika oavsett klass, social bakgrund,

⁸ Se Bredström [32] för en genomgång av intersektionalitetsteori.

sexualitet eller etnicitet,⁹ se till exempel [4]. Det finns dock studier som börjar utföra mer intersektionella analyser.

Nicole Vitellones [35] forskning om kondomens symboliska roll är viktig att nämna här. I en kritisk genomgång av feministisk "säkrare sex"-forskning nämner Vitellone att feminister länge har varit engagerade i att synliggöra länken mellan maskulinitetsnormer och oskyddat sex. Däremot har de inte närmare studerat hur maskulinitet skapas vid de tillfällen då kondomer faktiskt används. I sin analys menar Vitellone att kondom-användande män ofta framställs som ansvarsfulla och reflekterande, och att detta är en maskulin subjektivitet som oftast förknippas med vita, heterosexuella män från medelklassen. Det Vitellone visar är alltså hur både etnicitet och klass formar olika heterosexuella manliga och kvinnliga identiteter, se även [36, 37]. I denna studie hoppas jag kunna bidra till en fortsatt utveckling av en intersektionell genusanalys.

⁹ Etnicitet ska här förstås som en socialt konstruerad grupptillhörighet baserad på föreställningar om en gemensam kultur, ursprung eller annan liknande grund [33].

Alkohol och sexuellt risktagande

Som har nämnts tidigare fokuserar denna studie inte enbart på sexuellt risktagande bland ungdomar utan den har ett särskilt fokus på sexuellt risktagande i samband med alkoholkonsumtion. Kopplingen mellan alkohol och sexuellt risktagande är så vanlig att den ofta tas för given; det sexuella risktagandet anses generellt öka vid alkoholkonsumtion och oskyddat sex anses vara en av de risker som man utsätter sig för om man har druckit, särskilt om man är ung. Att det förhåller sig så bekräftas också av många studier på området. Flera studier har till exempel funnit att det är vanligare med sexuellt risktagande i samband med bruk av alkohol och droger [5, 8, 9, 38].

I den stora sexualvanestudien Sex i Sverige [39] hade 25 procent av 18-24-åringarna druckit alkohol vid sitt senaste samlag. I rapporten *Skolelevers drogvanor 2006* [40] från Centralförbundet för narkotika och alkoholupplysning (CAN) är "sexuella problem", vilket här inkluderar både oönskat sex och oskyddat sex, tydligt länkade till alkoholkonsumtion. Ju högre konsumtion, desto vanligare var det att personen i fråga hade erfarenhet av sexuella problem.

Vissa forskare påpekar dock att det sambandet inte är så entydigt som det först verkar - även om alkoholkonsumtion ofta leder till ökat risktagande måste det inte vara så. Stephen A. Maisto m.fl. [41] påpekar, med hänvisning till studier av Cooper samt Winhardt och Cooper, att det finns en stor variation beroende på ålder och individens sexuella erfarenhet. Coleman och Cater [42] menar att alkoholkonsumtionens påverkan bör ses som ett "kontinuum". Deras informanter rapporterar om att alkohol påverkar deras sexualitet enligt en skala där de

1. upplever starkare attraktion
2. får en legitim ursäkt för att göra något som de annars inte hade gjort
3. vågar mer
4. förlorar omdömet
5. helt tappar kontrollen.

Enligt Colman och Cater är det främst de som befinner sig i steg 4-5 som utsätter sig för markant större sexuella risker.

Ytterligare andra studier har visat att sexuellt risktagande i samband med alkoholkonsumtion också skiljer sig åt mellan olika grupper av ung-

domar. I en studie publicerad av Landstinget förebygger aids (Lafa) pekas kön ut som en central aspekt [43], och enligt denna undersökning är kopplingen mellan sex och alkoholberusning vanligare bland kvinnor än bland män. Denna könsdiskrepans bekräftas i en studie av Häggström-Nordin m.fl. [44] där 26 procent av kvinnorna hade nyttjat alkohol i samband med sitt första samlag i jämförelse med 20 procent av männen. Häggström-Nordin m.fl. påvisar även en skillnad mellan elever på praktiska och teoretiska gymnasieprogram där de förra oftare hade konsumerat alkohol i samband med sex, se även [7, 38, 45].

Mycket tyder alltså på att man bör göra närmare undersökningar av alkoholens betydelse för det sexuella risktagandet med hjälp av kvalitativa studier [46]. I denna studie är det alkoholens symboliska eller kulturella roll som studeras, och här avslutas detta kapitel om tidigare forskning och teoretiska perspektiv genom att lyfta fram hur man kan förstå alkohol som symbol och beskriva några studier som behandlar relaterade frågeställningar om alkohol och sex.

Kulturella perspektiv på alkohol och berusning

Alkoholforskningen är ett stort och spretigt fält där experimentbaserade studier som jämför reaktioner hos berusade med icke-berusade¹⁰ existerar sida vid sida med etnografiska studier som betonar tolkningens betydelse framför den rent fysiska reaktionen på alkohol. Den etnografiska traditionen har vunnit mer gehör under de senaste decennierna. Kalle Tryggvesson [47] beskriver denna utveckling och lyfter särskilt fram det klassiska verket *Drunken Comportment: A Social Explanation* av MacAndrew och Edgerton [48].

MacAndrew och Edgertsons främsta ambition var att ifrågasätta den då dominerande synen att onyktra beteenden var ett direkt resultat av alkoholens fysikaliska påverkan på hjärnan. De ifrågasatte detta sociobiologiska perspektiv genom att lyfta fram etnografiska studier som beskriver hur onyktra beteenden tar sig olika uttryck i olika samhällen och i olika kulturer. De framhöll också att olika samhällen uppvisade olika förhållningssätt till onyktert beteende och att detta beteende också tog sig olika uttryck beroende på kontext, liksom att det förändrades över tid.

Tryggvesson (s. 10 f) beskriver vidare två centrala begrepp hos MacAndrew och Edgerton: "the within-limits clause" och "time out". The "within-

10 Det vill säga studier som använder så kallad balanserad placebo design.

limits clause” handlar om att det finns gränser även för hur ett onyktert beteende får ta sig uttryck, och att dessa gränser sällan överskrids. Även om ett samhälle ofta har andra normer för ett onyktert beteende än för ett nyktert finns det alltså fortfarande gränser för vad som är acceptabelt. Det andra begreppet, ”time out”, knyter också an till vad som är möjligt och handlar om att alkoholen i många samhällen får den symboliska rollen att vara en ursäkt för just gränsöverskridande, att få tillåtelse att göra mer eller på något annat sätt än vad man får göra som nykter.

Andra forskare har resonerat i liknande tankebanor. Alexandra Bogren [49] lyfter bland annat fram hur berusning kan förstås som en erfarenhet av ”extas”, där ”extas indikerar transcendens av vardagliga begränsningar” eller en näst intill irrationell upplevelse. Philip Lalander [50] använder i sin studie om ungdomar och alkohol begreppet liminalitet för att fånga alkoholens symboliska roll som gränsöverskridare. I hans fall handlade det om att ungdomarna tolkade alkoholen som en markör för brottet mellan vardag och helg, eller mellan kroppslig kontroll och utlevelse. Ytterligare andra framhåller också att alkoholen ofta får den symboliska rollen som ett tecken på social samhörighet som tillfälligt kan suddas ut andra sociala gränser och skapa gemenskap över klassgränser och andra sociala skiljelinjer [47].

Kritik och variationer

Med MacAndrew och Edgerton hamnade fokus på alkoholens symboliska och kulturella funktion i stället för den fysiologiska, men andra forskare har också försökt fånga alkoholens funktion i olika samhällen. Ett vanligt angreppssätt har varit att dela in samhällen i ”våta” eller ”torra” beroende på befolkningens alkoholvanor [46]. Sverige karaktäriseras ofta i dessa sammanhang som ett torrt land, det vill säga ett land där alkoholkonsumtionen är koncentrerad till få tillfällen då det dricks ganska mycket, i stället för ett mer måttligt, men vardagligt, drickande. Torrheten består också i ett allmänt mystifierande kring alkohol och starka sanktioner kring konsumtionen [47]. En annan typologisk indelning är i öl-, vin- och spritsamhällen [1, 46], där Sverige nu sägs genomgå en förändring. Från att ha varit ett spritsamhälle konsumerar svenskarna nu allt mer vin och öl [1].

Detta är ganska grova klassifikationer av de samhälleliga normerna kring hur alkohol konsumeras eller vilka normer som finns för onyktert beteende, och de har kritiserats för att inte ta tillräcklig stor hänsyn till

variationerna inom ett givet samhälle eller en kultur. Abel och Plumridge [51] argumenterar för att alkoholforskare måste flytta fokus från dessa makronivåer till mer mellannivåer, mesonivå, för att fånga just olikheterna och skillnaderna inom samhällen. På ett generellt plan kanske alkoholen fungerar som en "time-out" för alla i ett visst samhälle, men en del grupper kan samtidigt ha snävare gränser, "within-limits", än andra för vad som är tillåtet. Som exempel tar de upp två grupper av tjejer från sin egen forskning. Båda grupperna konsumerar alkohol som en del av ett socialt beteende, men de hade olika gränser för vad som var tillåtet, det vill säga hur långt man som onykter fick överskrida de nyktra normerna. Det gällde särskilt sexualitet där den ena gruppen tjejer drog gränsen vid att ha samlag, medan den andra gruppen ansåg att det var ett tillåtet onyktert beteende.

Abel och Plumridge tolkar skillnaderna utifrån olika sociala nätverk och gruppgemenskaper bland ungdomar där det uppstår varianter av den samhälleliga normen. På liknande sätt menar Lalander och Svensson [52] att man måste ta hänsyn till både samhälls-, grupp- och mikronivån för att förstå alkoholanvändandet bland ungdomar i Sverige. I en svensk kontext anser de att alkohol fungerar dels som en symbol för gemenskap, dels som en symbol för det ickelegitima och delvis förbjudna. Att dricka blir alltså ett tecken på att man tillhör en gemenskap och att man på ett sätt är fri att bestämma själv, att man vågar göra det som är förbjudet. Lalander och Svensson menar att alkoholens symboliska roll är en viktig del i ungdomarnas identitetsskapande och att olika grupper av ungdomar förhåller sig på olika sätt till alkoholen som en kulturell symbol.

I en studie av ett Internetforum visar Alexandra Bogren [1] just hur ungdomarna intog olika positioner i förhållande till att dricka alkohol som ung. Hon hänvisar till tidigare forskning som har visat att det finns tre teman som är särskilt vanligt förekommande i studier om ungdomars förhållningssätt till alkohol. Det första temat är pliktrogenhet, vilket kan ses som ett arv från arbetarklassrörelsens intima länk till nykterhetsrörelsen. Det andra temat handlar om upplevelsen av kontroll och av att förlora kontrollen, något som går igen i många studier om alkoholkonsumtion, särskilt om det handlar om sambandet mellan alkohol och sexualitet.

Till skillnad från de första två temana som man kan föreställa sig gälla även andra än unga människor berör det tredje temat en mer åldersspecifik fråga, nämligen övergången till vuxen världen och att bli mogen. Det Bogren visar i sin studie är sedan hur ungdomarna använder dessa teman för att argumentera för sina olika ståndpunkter. Dessa varierar från hel-

nykteristen som framhåller vikten av att vara stark och stå emot samhällets normer om att alkoholdrickande tillhör ungdomsåren, till den som menar att man bör leva ut sitt autentiska jag och släppa kontrollen helt och hållet. Däremellan finns det också de som menar att man lär sig att hantera alkohol med åren och att vuxenlivet innefattar ett måttligt drickande där man fortfarande håller sig inom ganska tydliga gränser.

Klass, etnicitet, genus, sexualitet och alkohol

En del forskare har kopplat varierande normer inom ett samhälle till olika maktstrukturer. I sin doktorsavhandling påpekar exempelvis Lalander att det finns ett tydligt samband mellan alkohol och klass, genus, etnicitet och ålder [50]. Sättet att använda alkohol och alkoholens betydelse i social interaktion kan till exempel vara ett sätt att uttrycka en specifik klassbunden manlighet, eller ett sätt att ta avstånd från densamma. Andra studier har också lyft fram hur framför allt klass och social bakgrund formar olika ungdomsgruppers inställningar till alkohol.

Norell och Törnqvist [53] har i en studie intervjuat män och kvinnor i 20-årsåldern med olika bakgrund. De kategoriserar dem som "arbetare, studenter och avantgardister", och med det senare menar de ungdomar som upplever ett utanförskap i förhållande till andra människor. Arbetarnas förhållningssätt kategoriserar de som "det skötsamma ruset". Ruset är för dem intimt förbundet med ett vuxenliv där veckodagarna präglas av arbete medan helgen är till för avkoppling eller urladdning, gärna med hjälp av alkohol. Studenterna, menar Norell och Törnqvist, hade en annan inställning där ruset mer symboliserade individuella framgångar och var accepterat under kulturellt "sofistikerade" former. Avantgardisterna kännetecknades i sin tur av att ha en "triumferande" inställning till berusning där alkoholen förstärkte deras känsla av att vara särskilt avantgardistiska eller konstnärligt lagda.

Just klassperspektivet är tämligen utforskat i svensk alkoholforskning där det finns många studier som vill klarlägga sambandet mellan alkoholkonsumtion och social bakgrund [54]. Dessa studier är ofta epidemiologiska och återspeglar ett allmänt problemfokuserat perspektiv inom både alkoholpolitik och alkoholforskning. Däremot finns det ytterst få studier om etnicitet och alkoholkonsumtion, förutom när det gäller skillnader mellan olika länders alkoholkulturer (se ovan). Det finns dock studier som pekar på att etnicitet tycks ha viss betydelse. Hjern och Allebeck [55] visar

bland annat att ungdomar vars föräldrar kommer från utomeuropeiska länder och från länder i södra Europa sällan söker vård för alkoholrelaterade problem eller skador. Ungdomar med rötter i Finland verkar dock ärva föräldragenerationens förhållningssätt till alkohol som leder till stora alkoholrelaterade problem för både individen och samhället.

Medan studier på etnicitetsområdet är få och ganska grovt generaliserande, finns en betydligt mer utforskande genusforskning om alkoholkonsumtion och sexualitet. Peralta [56] visar till exempel hur "time out"-begreppet kan användas för att undersöka hur män och kvinnor använder alkohol för att överskrida genusnormer. I hans studie återkom informanterna till hur de både medvetet och omedvetet använder alkoholen som en ursäkt för att gå över gränsen för vad som ansågs vara ett acceptabelt feminint respektive maskulint beteende. Detta inkluderade könet på den man hade sex med, det vill säga även heteronormer överskreds med hjälp av alkohol.

Andra forskare har problematiserat vilka möjligheter kvinnor egentligen har att överskrida gränserna. Jackson och Tinkler [57] har i en brittisk studie undersökt och jämfört hur kvinnor från två olika årtionden som dricker "för mycket" och är "för" sexuellt lössläppta framställs. Dels "moderna kvinnor" från 1920-talet, dels dagens "ladettes" som är ett öknamn för kvinnor som agerar osofistikerat och bryter mot vissa normer för kvinnligt beteende. Jackson och Tinkler argumenterar för att båda är produkter av en tid då både genusnormer och andra samhällsstrukturer var i gungning, och att de bör förstås som ett tecken på detta. Dagens ladettes återfinns bland både arbetarklass- och medelklasskvinnor, men deras kännetecken förknippas traditionellt med arbetarklassen:

Även om ladettes framställs som om de överskrider sociala grupperingar är deras beteende starkt förknippat med arbetarklassens: det överdrivna (drickande, rökande, sex), störande (social ordning), råa (svärande, ohövlighet), aggressiva (verbalt och fysiskt), "öppna" (sexuellt) beteendet som tillskrivs ladettes associeras fortfarande med den "minst åtråvärda", "icke-respektabla" delen av arbetarklassens livsstil.

(A. Bredströms översättning)¹¹

11 I original: "[W]hilst ladette behaviours are represented as spanning social class groups, this does not eradicate their working-class associations; the excessive (drinking, smoking, sex), disruptive (social order), crude (swearing, rudeness), aggressive (verbal and physical), 'open' (sexual), behaviours attributed to ladettes remain associated with the 'least desirable', 'unrespectable' elements of working-class lifestyle (s.255)."

Deras beteenden närmar sig arbetarklassmannens och det gör dem "extra farliga" för samhället, och de framställs därmed som hälsofarliga och representeras alltid i negativa termer. På liknande sätt visar Maria Abrahamsson [58] att kvinnor är mer begränsade än män när det gäller att överskrida gränser. I hennes studie är ungdomars dating-beteende i fokus och hon menar att männen kan använda alkohol för att släppa hämningar och våga mer, men det fanns tydliga gränser för kvinnorna som var tvungna att förlora kontrollen på "ett kontrollerat sätt".¹²

Bogren har i sin forskning teoretiserat kring denna dubbelhet som kvinnor ställs inför, det vill säga att alkoholen tillåter dem att överskrida gränser men samtidigt inte [59]. Uppfattningen att kvinnor bör kontrollera sina kroppar är intimt förbunden med en mansdominerad kultur, men det är en kontroll som riskerar att gå förlorad genom alkoholpåverkan. Bogren [60] menar vidare att tudelningen av kultur och natur både sammanfaller med och formar synen på berusade kvinnor som för nära naturens krafter. Kvinnor ses nämligen som lössläppta både för att de dricker alkohol och för att deras berusning kan leda till sexuell promiskuitet (s. 45), vilket kan förklara hur kvinnor tillsynes är mer begränsade när det gäller att släppa kontrollen och överskrida normerna för nyktert beteende.

Sammanfattande avsnittsreflektion

Denna studie går ut på att studera ungdomars sexuella risktagande i samband med alkoholkonsumtion, och en av frågeställningarna berör hur detta kan tolkas ur ett intersektionellt perspektiv. I detta kapitel har jag redogjort för den angränsande forskningen och de perspektiv som ligger till grund för hur jag sedan i analysen tolkar det ungdomarna säger. Mycket av det som nämns här återspeglas i hur analysen är strukturerad, och i min avslutande diskussion återkommer jag också till de mest centrala perspektiven och begreppen i detta kapitel. Men först är det på sin plats att också nämna något om hur jag gick tillväga när jag gjorde studien, det vill säga redogöra för valet av metod och diskutera möjligheterna och begränsningarna med det.

¹² "controlled loss of control (s.25)."

Metod

Syftet med denna studie är att undersöka och tolka det sociala och kulturella sammanhang där ungdomarnas erfarenheter formas och kommer till uttryck, och därför har jag valt att använda mig av kvalitativa intervjuer, i huvudsak så kallade fokusgruppintervjuer. Mitt intresse ligger vid hur ungdomarna resonerar kring sambandet mellan alkoholkonsumtion och oskyddat sex samt hur de tolkar och förstår detta samband. I analysen tar jag sedan fasta på mönster i deras sätt att resonera och hur de kan förstås med hjälp av de teoretiska resonemang som fördes i föregående avsnitt. Här har jag för avsikt att närmare beskriva själva metoden för studien, det vill säga hur jag gick tillväga, vilka för- och nackdelar som finns med mitt metodval och hur urvalet av informanterna gick till.

Urval

Rapportens empiriska bas är tio intervjuer, varav sju är så kallade fokusgruppsintervjuer och tre är enskilda intervjuer. Redan från början fanns en ambition att försöka nå en så heterogen grupp informanter som möjligt. Inte för att låta någon representera en hel grupp, ”så här tänker heterosexuella vita kvinnor”, utan framför allt för att fånga så många olika erfarenheter som möjligt. Sammanlagt deltog 30 ungdomar i studien, 14 killar och 16 tjejer. De flesta ungdomarna var i den yngre delen av åldersspannet, och fem av fokusgruppsintervjuerna genomfördes på en gymnasieskola med ungdomar i 18–19-årsåldern.

Anledningen till detta var delvis praktiskt. Jag fick tillträde till skolan och hjälp att nå dessa ungdomar via en av skolans kuratorer. Dessutom upplevde jag att det fanns många olika erfarenheter bland dessa ungdomar, vilket täckte in en hel del av den heterogenitet jag önskade mig. I gruppintervjuerna fanns killar och tjejer med olika etniska bakgrunder och från både teoretiska och praktiska program, vilka i stort speglade deras klassbakgrund.¹³

Majoriteten av dessa ungdomar definierade sig dock som heterosexuella. De andra intervjuerna kom till på grund av min strävan att nå ung-

13 Alla deltagare fick fylla i en enklare enkät med som bland annat frågor om hur de själva definierade sin etnicitet, sitt kön och sin sexuella identitet. De angav också föräldrars utbildning och arbete samt sin bostadsort (se även fotnot 16).

domar med andra sexuella identifikationer och något äldre ungdomar, 21–25 år. De resterande två gruppintervjuerna gjordes med universitets-studerande, och två av de enskilda intervjuerna genomfördes också med ungdomar som var något äldre, 23 och 25 år. Bland dessa fanns några män och kvinnor som definierade sig som bisexuella och några kvinnor som definierade sig som lesbiska.¹⁴

När man genomför gruppintervjuer är det brukligt att reflektera över gruppens sammansättning. Vid fokusgruppsintervjuer tar man nästan för givet att det är mer lämpligt med enkönade grupper, det vill säga att killar och tjejer intervjuas separat. Detta gäller särskilt om det rör ”känsliga ämnen” som sexualitet. Ur ett intersektionellt perspektiv kan detta dock ifrågasättas. Det finns ju många andra skillnader som kan vara lika betydelsefulla, som deltagarnas klassbakgrund, etnicitet eller sexuella identitet.

Fördelen med mer homogena grupper kan vara att deltagarna upplever större samhörighet och att det blir ett mer jämlikt samtal, även om vissa personligheter kan ta mer utrymme än andra. Samhörigheten kan dock innebära vissa nackdelar ur forskningssynpunkt. Exempelvis kan det lätt uppstå tystnader, det vill säga att det finns gemensamma överenskommelser som inte behöver uttryckas eftersom ”alla vet hur det ligger till”. I en mer blandad grupp kan det därför bli intressantare diskussioner i gruppen när deltagarna förklarar och argumenterar för sin sak. Dock kan man få andra svårigheter att förhålla sig till, och maktrelationer i gruppen kan till exempel skapa ett samtalsklimat som upplevs som kränkande och gör det svårt för alla att delta på lika villkor.

I studien har jag valt att i stor utsträckning låta grupperna forma sig själva. Utifrån tidigare erfarenheter av att intervjua ungdomar i grupp [37] ser jag fördelar med att deltagarna i gruppen känner varandra och gärna umgås på fritiden. Det skapar ofta en avslappnad stämning som gör det lättare att prata om mer intima frågor. Jag bad alltså inte om att ha bara tjejer eller killar i gruppen, och några grupper var också könsmässigt blandade. De allra flesta var dock enkönade, framför allt de som genomfördes på gymnasieskolan. De flesta deltagare hade dessutom liknande klassbakgrund.

Grupperna var alltså ganska homogena, men det fanns ändå vissa skillnader som gav upphov till stundtals laddade diskussioner (se nedan). Grupperna bestod av tre till fem personer vilket är något färre än vad som

14 Dessvärre lyckades jag inte rekrytera någon som identifierade sig som transperson eller män som har sex med andra män (MSM). Att nå människor med en rad olika identiteter och bakgrunder tog mer tid än vad det fanns utrymme för och min strävan efter att inkludera många olika erfarenheter fick anpassas till de begränsade medel och den tid som jag hade att röra mig med.

brukar rekommenderas, men det var ett antal som jag upplevde passande för syftet med studien. Som jag nämnde tidigare fick jag hjälp av en kurator för att rekrytera ungdomar. I övrigt rekryterades ungdomarna via olika ideella organisationer, genom studenthälsan eller genom att låta en informant fråga andra i sin närhet.

Etiska ställningstaganden

Studien följer de forskningsetiska principerna för samhälls- och humanvetenskap. Alla informanter blev informerade om studiens bakgrund och syfte, både muntligt och skriftligt. De fick också veta att de kunde avbryta intervjun eller välja att inte svara på någon fråga, eller kontakta mig vid ett senare tillfälle för att dra sig ur studien då. De fick också reda på hur resultaten kommer att publiceras och att det inte kommer att finnas några namn eller annan information som kan kopplas till den deltagande individen. I fokusgrupperna tog jag även upp risken att de kunde känna igen varandra i texten. Genomgående använder jag endast fingerade initialer på informanterna. Jag har också ändrat eller utelämnat viss information när jag har ansett att det finns en risk för att informantens identitet skulle kunna avslöjas trots anonymiseringen.

Varför fokusgrupper?

Vad är då en fokusgruppintervju och vad skiljer en sådan intervju från andra intervjuformer? Fokusgrupper blir allt vanligare inom samhällsvetenskaplig forskning. Tidigare användes det främst som ett redskap i marknadsundersökningar och i andra sammanhang där man vill fånga en viss publiks åsikter i en fråga [61]. Fokusgruppen leds av en moderator som ställer frågor, gärna öppna frågor som leder till diskussioner bland deltagarna. På så sätt är intervjun styrd eller strukturerad att fånga åsikter i vissa förutbestämda frågor.

Moderatorns främsta roll är att försöka hålla igång diskussionen och interaktionen mellan deltagarna. Genom denna diskussion fångar man ofta både fler och mer nyanserade uppfattningar hos deltagarna än vad man gör vid en enskild intervju. Diskussionen gör också att åsikter både bekräftas och ifrågasätts, och att dominant uppfattningar inom gruppen på så sätt blir synliga [62].

Edwards och Stokoe [63] menar att fokusgrupper tilltalar forskare just för att de synliggör deltagarnas synvinklar, attityder och åsikter i en fråga

samtidigt som forskaren kan utforska en vardaglig samtalsinteraktion. Bland vissa forskare, framför allt samtalsanalytiker och diskurspsykologer, ses själva diskussionen i en fokusgrupp som det viktigaste för analysen. Genom att studera interaktionen mellan deltagarna kan forskaren se hur deltagare i en grupp närmar sig ett ämne, hanterar tabun och tystnader och, kanske viktigast av allt, hur olika deltagare intar olika positioner och hur olika åsikter skapas genom själva samtalet.

För att ta ett konkret exempel kritiserar diskurspsykologerna Hannah Frith och Celia Kitzinger [64] studier där gruppintervjuer om sex enbart tolkas som ett uttryck för dominanta tankestrukturer hos deltagarna och i samhället. De tar som exempel det faktum att många unga tjejer har svårt att säga nej till samlag med män om de har väl påbörjat en sexuell handling. Att hånsla med någon anses som ett indirekt ja till att "gå vidare". Många feministiska forskare tolkar detta som ett uttryck för att heterosexuella normer innefattar en viss föreskriven ritual där samlaget och (mannens) orgasm är avslutningen på en sexuell akt, se till exempel [22]. Denna ritual är ytterst svår att avbryta för kvinnor utan att de skuldbeläggs.

Enligt tjejerna i Friths och Kitzingers intervjuer är det "allmänt känt" att man inte kan avbryta en sexuell handling som har nått en viss gräns. Tjejernas skildring av fenomenet som "allmänt känt" förstärks genom att det i samtalet skapas en konsensus kring frågan och att deltagarna generaliserar sina egna personliga erfarenheter till ett operonligt "man" i stället för "jag". Författarna menar att detta sätt att samtala bör förstås i relation till vilken effekt det har för de unga tjejernas konstruktion av ansvar. Eftersom det är något som "drabbar alla" är det inget som de kan rå för eller ta ansvar för – det är helt enkelt inte deras fel:

När de pratar om sina erfarenheter av oönskat sex uttrycker de unga kvinnorna i vår fokusgrupp sig på ett sätt som får det att verka som om de agerade likt vilken normal person som helst i en situation där det känns svårt, eller rent av ohövligt, att säga nej.

(A. Bredströms översättning)¹⁵

Frith och Kitzinger nöjer sig således inte med att tolka svårigheten att säga nej som ett uttryck för en genusordning, utan deras analys ger en djupare förståelse som inbegriper hur tjejerna gör det legitimt för sig själva och andra att gå med på något mot sin vilja.

15 I original: "In talking about their experiences of unwanted sex, the young women in our focus groups orchestrate their descriptions [...] to illustrate that they acted like any perfectly normal person might in situations in which 'everyone knows' that saying no is difficult, or even rude (s.226)."

Fokusgruppsintervjuer kan alltså sägas fånga både bakomliggande strukturer och specifika diskurser som skapas i samtalsinteraktionen i sig. I denna studie ligger tonvikten vid att undersöka det första, det vill säga vilka bakomliggande strukturer som genomsyrar ungdomarnas diskussioner. Samtalsinteraktionen är dock central även här. Ett konkret exempel är ett citat där fem unga tjejer diskuterar om det finns några skillnader mellan "svenskar" och "invandrare". En av tjejerna (D) definierade sig själv som "halvt utlänning" och hon hamnar här i en situation där hon försvarar sin position:

Anna: Spelar det nån roll om man är invandrare eller svensk?

D: Nej.

[...]

S: Jag skulle inte kunna ha sex med en utlänning ...

F: Nej, inte jag heller...

S: ... alltså, förlåt D men ...

D: Alltså, schysst jag går hem nu ...

[Skratt]

F: Nej, men en riktigt svart människa skulle jag inte kunna ha sex med.

K: Jag skulle inte heller det.

F: Det känns jättehemskt att säga det, men jag skulle inte det.

Anna: Men varför då?

F: Jag vet inte ...

S: Det känns äckligt ...

K: Man är ju rädd ...

F: Det känns dumt att säga det till och med ...

D: Jag skulle kunna ha det men då skulle jag alltså ... om han var utländsk eller hade utländskt ursprung så skulle jag ju välja att ha kondom i såna fall.

Anna: Det är det du tänker på?

D: Mm, jag skulle välja mer att skydda mig om jag hade det med en utländsk än en svensk ...

[...]

K: Ja, jag blir inte attraherad av utlänningar ...

F: Alltså, det vet du ju ...

K: Alltså, det finns ju snygga ...

D: Jo, bruna ögon och ... Det finns ju, det behöver ju inte just vara negrer, det kan ju vara liksom ...

K: Nej, det är så du tänker ...

D: ... en spanjor eller ...

K: Men man blir ändå inte tänd på dem så ...

S: Vissa blir, vissa blir inte ...

K: Nej, jag blir inte det, jag känner så här ... nåt hatiskt.

[Skratt]

D: Det handlar om din pappa ...

K: Nej.

D: Jag tror att mycket handlar om uppväxten.

(tjejer, 18–19 år, fokusgruppsintervju)

I diskussionen hamnar D i en position där hon försvarar möjligheten att bli attraherad av någon som inte är svensk och samtidigt försöker hon aktivt påverka den tjej, K, som allra tydligast uttrycker en rasistisk ståndpunkt genom att skapa skillnader mellan "svarta" och "andra utlänningar". Till sist försöker hon hitta en förklaring till K:s åsikter genom att hänvisa till hennes familjebakgrund.

Det finns många trådar som skulle kunna nystas upp och analyseras här. Till exempel att den rasistiska föreställningen om att inte kunna bli attraherad av utlänningar inte konfronteras mer explicit – trots att flera i gruppen verkar anse att det inte är en legitim åsikt. Men om vi återgår till diskussionen om fokusgruppens fördelar illustrerar citatet hur vissa diskurser präglar ungdomarnas sätt att resonera, till exempel att invandrar-killar är annorlunda och mer riskfyllda än svenska killar, samtidigt som samtalsinteraktionen både utmanar och fastställer vilka förståelseramar som gäller. Själva diskussionen kan således ge oss mycket stoff som ger djup i analysen.

Från samtal till text

Det var för interaktionens skull jag valde fokusgruppsintervjuer som metod. Dock var det inte alla ungdomar som ville bli intervjuade i grupp och vid något tillfälle var det bara en informant som dök upp. Totalt har därför tre enskilda intervjuer genomförts.

En vanlig missuppfattning är att den enskilda intervjun ses som mer trovärdig än fokusgruppsintervjun, det vill säga att man lättare "kommer åt sanningen" om man intervjuar någon enskilt än om man undersöker samma fråga i grupp. Det är därför viktigt att understryka att både den

enskilda intervjun och gruppintervjun är samtal och bör tolkas med fokus på vad som sägs och hur det sägs. I det enskilda samtalet är det möjligen lättare att gå närmare in på egna personliga erfarenheter som, av etiska skäl, kan vara problematiska att ta upp i ett gruppsamtal.

Gruppsamtalet har dock andra fördelar eftersom det möjliggör en diskussion som kan ge djup information, som jag beskrev ovan. Dessa skillnader återspeglades även i de intervjuer som jag genomförde. Den enskilda intervjun kom att fokusera mer på informantens sexuella historia, medan gruppintervjuerna innehöll många diskussioner och där olika tolkningar och uppfattningar blev tydliga.

För studiens räkning är det intressanta dock hur ungdomarna resonerar kring alkohol och oskyddat sex, och båda fokusgrupperna och de enskilda intervjuerna har analyserats med detta som främsta riktmärke. Här undersöks alltså inte om det ungdomarna säger stämmer överens med verkligheten eller inte, utan analysen handlar om hur ungdomarna tolkar och skapar gränser för vad som är bra och dåligt, säkert och osäkert, önskvärt och icke-önskvärt – kort sagt vilka normer och värderingar som uttrycks och skapas i samtalet. Givetvis har dessa normer och värderingar vissa konsekvenser för ungdomarnas beteende, men det är inte beteendet som undersöks här, utan deras sätt att prata om det och annat som hör till.

Mitt perspektiv innebär att jag inte på förhand har definierat vilka beteenden som är säkra eller osäkra, utan att jag är mer intresserad av hur ungdomarna själva uppfattar och resonerar kring säkert och oskyddat sex. I intervjuerna har jag dock sett till att ställa frågor som rör skydd mot sexuellt överförda infektioner. Förutom kondomanvändande vid vaginal och anal penetration gäller det även frågor om slickklapp och kondomanvändande vid oralsex. I fokusgrupperna behandlades frågor om alkohol och sex, säkrare sex och olika tekniker, skillnader mellan tjejer och killar, olika sexuella identiteter, sociala bakgrunder och etniska bakgrunder. Vi diskuterade även förändring och vad som krävs för att stå emot olika normer.

Samma teman återkom i de enskilda intervjuerna, men här kom även den personliga berättelsen om informantens sexuella historia att ta en hel del utrymme. Varje intervju varade i ungefär en timma och har sedan transkriberats och kodats utifrån återkommande teman, och dessa teman bildade sedan stommen för min analys. I nästa del av den här rapporten redogör jag för dessa teman samt diskuterar hur de kan tolkas utifrån mina tidigare teoretiska resonemang om genus, sex, intersektionalitet och alkohol.

Ungdomars samtal om alkohol, sex och risk

Som nämnts tidigare har analysen av intervjuerna fokuserat vissa teman som återkom i intervjuerna, och det fanns tre breda teman som kom att utgöra analysens huvudstomme. Det handlar om

- vilken betydelse alkohol har för ungdomarna och hur det hör ihop med frågor om sex
- hur genus och heteronormativitet kommer till uttryck i ungdomarnas resonemang om sex och alkohol
- vad och vem ungdomar upplever att de behöver skydda sig mot, det vill säga vad och vilka som ses som riskfyllda.

Dessa tre teman ligger till grund för detta kapitel och utgör en struktur för det som följer. Avslutningsvis summerar jag rapportens slutsatser och diskuterar dem utifrån de teoretiska perspektiv som har legat till grund för studien.

En sexualiserad alkoholkultur

Att ungdomar lever i en kultur där alkohol finns med i bilden blev väldigt tydligt genom intervjuerna. De flesta drack alkohol regelbundet, oftast i samband med fester under helgen. Några av de något äldre informanterna lyfte även fram andra slags alkoholvanor, som ett glas vin till maten eller en öl ”after work”. Endast några få av informanterna hade ett mer restriktivt förhållningssätt till alkoholen, men också de såg alkoholkonsumtion som en norm bland ungdomar och menade att det var de själva som stack ut – ”de flesta andra dricker men inte jag”. En tjej drack i stort sett inte alls och pratade om att det var ett uttryck för hennes etniska tillhörighet. I hennes liv var det främst äldre släktingar som drack, och möjligtvis hennes manliga jämnåriga. Hon umgicks överlag mest med sina släktingar och deras vänner, och befann sig sällan i kretsar där unga tjejer konsumerade alkohol.

En annan informant hade varit nykterist i stora delar av sitt liv och nyss börjat dricka alkohol. Hennes erfarenhet var dock en helt annan. Hon var ensam om att ha varit nykterist i sin umgängeskrets och beskrev den tiden

som att hon ofta var med i kretsar där det dracks alkohol, men att hon själv helt enkelt lät bli. För henne handlade det om ett individuellt ställningstagande och inte något som hon kopplade till sin etniska tillhörighet, hon definierade sig själv som svensk.

Förutom dessa tjejer fanns det några killar som verkade ha ett ambivalent förhållningssätt till alkohol: de drack, men ganska sällan, och de uttryckte samtidigt att det inte var helt okej att dricka alkohol. Dessa killar identifierade sig inte som svenska i första hand och hänvisade till sin etniska tillhörighet när de pratade om varför de inte drack så ofta. För dem var det också ett avståndstagande mot vad de tolkade som en "svensk" alkoholkultur.

Det blev också tydligt i intervjuerna att sexualitet var intimt förknippat med alkoholkulturen. Ungdomarna pratade till exempel om att det var vanligt att gå ut på krogen eller gå på fest i syfte att "hitta någon", och det var ofta rent av målet med att gå ut. Deras beskrivningar av allt från privata fester till studentskivor, krogbesök och partyresor omgavs också av sexualiserade uttryck och anspelningar på sex:

Alltså de flesta vet ju vad de förväntar sig, alltså där det finns alkohol, går man på krogen så förväntar man sig att folk ska dricka och att de ska bli fulla, att folk släpper på gränser och inte vet vad de gör [...] och det är ju ett spel där ... där låtsas man någonstans, utan att man pratar om det, både han och hon vet - eller om det är två tjejer eller två killar - vad man tänker ...

(tjej, 22 år, fokusgruppsintervju)

En kille i en gruppintervju menade att det var en skillnad mellan att gå ut på krogen och dricka alkohol och att vara hemma med någon man är tillsammans med. Enligt honom upplever man en annan sorts upphetsning på krogen. Uttryckt i ett något "grabbigt" samtalsklimat sa han att "När du är full [på krogen] då vill du bara knulla, knulla, knulla liksom", medan "med tjejen så är det ju liksom så här känslösamt ...". Gruppen diskuterade hans påstående och en kille reagerade på hans ganska kraftfulla uttrycksätt om att bara vilja knulla. "Jag har också flickvän", sa han, "och jag vill inte bara knulla så fort jag går ut på krogen".

Samtalet fortsatte och de kom fram till att det handlade om någon slags känsla av utmaning - utmaningen i att hitta någon, få någon och få den bekräftelse det innebär, både från sin partner och från omgivningen.

I en annan grupp kallades denna utmaning för "trofésex". En 21-årig kille, T, påpekade att det handlar om att "få" någon som är "mycket snyggare än vad jag egentligen borde få". T och hans vänner var kritiska till detta trofésex och menade att när man drack alkohol hade man ofta bara sex "för att man skulle ha det". Lite senare pratade T också om det som en press på killar att jaga sexuella relationer i sammanhang där det dricks alkohol, en press som han menade fanns där trots att han för närvarande var tillsammans med en tjej: "det är ett enormt gruppsytryck att gå ut så ska du supa dig full och sen ska du gå hem med en tjej, det är det som gäller oftast." Den fasta relationen blev också bara legitim i sammanhanget om den handlade om sex - att gå hem från krogen för att träffa sin flickvän accepterades lättare av hans vänner om han anspelade på sex:

T: Jag har fått höra, alltså från folk som står mig väldigt nära och som jag absolut inte hade trott skulle prata så [att när jag säger] "ah men jag drar hem nu" [så svarar de] "Ja, men jaha? Är din flickvän hemma?". "Ja" [svarar jag]. "Ja, blir det nånting då?".

Anna: Mm.

T: ... då är det okej att gå hem, alltså, om jag kan garantera att jag ska få sex ...

Lite senare berättar hans tjejkompis (S) att hon utnyttjar det som en strategi när hon vill "få hem" sin pojkvän:

S: Jo, för det kan jag känna lite, det här känns fullt som tjej att säga, men vill jag gå hem om jag och min kille är på samma fest och jag vill gå hem tidigare, då är det automatiskt ... då spelar man lite på sex för att få hem den andra ...

Anna: Mm.

S: Jag vet inte om ni har gjort det nångång, men lite så här: "jo, men ska vi inte gå hem nu ...". Man säger ju inte nånting för övrigt, men jag kanske inte alls vill ha sex, jag vill bara ha med mig honom hem, men då är det som du säger okej att använda sexgrejen, det är okej att gå hem om folk runt omkring tror att man ska ha sex ...

T: Ja, annars är du tråkig, ja och det vill man ju inte vara ...

Det kulturella sambandet mellan alkohol och sex gör det också lättare att etablera sexuella relationer i sammanhang där det dricks alkohol. En tjej påpekade bland annat att det ses som accepterat att man går hem med någon:

Det är ju lättare att till exempel hitta någon att ligga med för en kväll om man är i ett sammanhang där många druckit alkohol ... alltså om man är till exempel på en fest så förväntar sig kanske folk att man ska gå hem med någon okänd människa, men när man är på ett fik så är det ju inte så många som förväntar sig det ...

(tjej, 23 år, enskild intervju)

Likaså reflekterar en 22-årig tjej i en gruppintervju över hur det traditionella bar-ragget kan ses som ett kulturellt accepterat sätt att skapa kontakt:

R: Om man tänker det... alltså traditionella bar-ragget så är det ju liksom "får jag bjuda på en drink" ... det är ganska kopplat till alkohol liksom ...

[...]

R: Jag kan tänka att det kan vara ... att det är en jävligt lätt fråga att ställa om man vill visa intresse för någon, alltså "jag gillar dig och jag vill erbjuda ... jag vill betala för en drink" ...

J: Ja ...

R: ... för så mycket gillar jag dig, typ alltså så, det är lätt och säga också ...

Hennes 20-åriga kompis påpekade dock att det ibland kunde finnas mer baktankar när man blev bjuden på alkohol:

J: Men sen också om du har intresse för någon och du ser att den personen inte dricker ...

R: [skratt]

J: ... och du har gett dig fan på att i kväll så ska det hända, då är det så klart att man bjuder på en öl!

Anna: [skratt]

R: ... men alltså det ...

J: Ja, men "bli lite lös i kläderna" liksom ...

R: Ja [skratt] Men absolut ...

Anna: Så det tycker du inte är konstigt?

R: Nej, det har jag egen erfarenhet av [skratt] ...

Att få någon att "bli lite lös i kläderna" hör alltså ihop med förväntningen av alkoholens påverkan, det vill säga hur själva ruset inverkar på sexualiteten och hur alkoholen underlättar för etablerandet av sexuella relationer genom att rucka på de normer och konkreta begränsningar som finns i nyktert tillstånd.

Att tänja på gränser: alkohol och lust

En röd tråd genom intervjuerna var just att alkoholen gjorde att man tänjde på de gränser som man har när man är nykter. Någon tjej menade att det "känns som om det är på krogen det gäller ... för det är då man vågar prata". Andra liknande uttryck för att tänja lite på gränserna var att man vågar mer, det är lättare att gå fram till någon när man är full, det är enklare att ragga när man är full, man uppmuntrar varandra, bryr sig inte så mycket och släpper loss lite mer, man tänker inte så mycket, man tänker mer på nuet, man är mer avslappnad, släpper lite på kontrollen och har lättare att ta in människor.

En del gav mer konkreta exempel, att alkoholen kan hjälpa till om man vill bli av med oskulden eller om man är i ett förhållande där sexlusten brister, för i dessa fall kan alkoholen göra att man blir mindre nervös och mer avslappnad. För några innebar att "gå över gränsen" något negativt, som hos G som associerar till sexuellt utnyttjande:

G: Min första tanke är att när man hör just orden alkohol och sex att det är många som utnyttjas ...

A: Mm ...

G: ... i samband med alkohol ... att alkohol leder till ofrivilligt sex i många fall.

(tjej, 22, fokusgruppsintervju)

En annan tjej, N (25 år, enskild intervju) tar också upp negativa sidor, men pratar mest om sin egen erfarenhet:

N: Oftast är det ju inte bra, alltså det blir ju oftast inte bra [skratt].

Anna: Inte bra sex?

N: Nej.

Anna: Vad är det som inte är bra?

N: Alltså, att man är för full liksom så att det blir så här ... jag gör saker som jag inte skulle ha gjort om jag vore nykter och ... ehm ... besluten jag tar är inte lika genomtänkta ...

Anna: Så du ångrar dig dan efter eller?

N: Ja, ofta är det så ...

Anna: Vad tänker du då? [...]

N: Mm ... att nu får jag skärpa till mig ... tänker jag. Anna: Vad är det för nånting du gör som du ångrar?

N: Alltså, ha sex med någon som jag egentligen inte skulle ha sex

med eller ha sex med en man utan att använda kondom så ... det är väl det ...

Likt N är det flera som konstaterar att de har haft sex med personer som de inte skulle ha valt i nyktert tillstånd. En kille påpekar helt enkelt att det "inte är så ofta man har sex med någon som man inte känner när man inte druckit eller varit på en fest". Andra hänvisar till att de hamnar i situationer som de inte har räknat med, där man till exempel har tillfälliga sexuella förbindelser. En kille menar dock att det beror på vilken erfarenhet man har av att dricka alkohol: "Det är nog vanligare att göra saker som man ångrar eller som man inte tänkt göra om man inte dricker så ofta" sa han och hänvisade till vänner som han menade, i motsats till honom, inte hade lärt sig att hantera alkoholen.

Vissa framhöll de negativa konsekvenserna medan andra fokuserade på möjligheterna med känslan av att bli någon annan, att våga mer och att uppleva nuet, och strunta i morgondagen. Att våga testa nya sexuella områden som tidigare hade varit tabu eller bara en del av fantasin beskrevs i intervjuerna som viktiga positiva erfarenheter:

J: Om man är trygg i en relation och vill testa nya grejer så kan man ta hjälp av alkohol för att bli mer påhittig ...

(tjej, 22, fokusgruppsintervju)

Positiva erfarenheter kunde också handla om att bara våga slappna av och njuta av sex. En tjej beskrev exempelvis att hon släppte "många små gränser". Hon menade att när hon hade sex nykter var hon väldigt medveten om sina handlingar och funderade ofta på vad och hur hon skulle göra, men de funderingarna kunde hon släppa när hon var onykter. Då "tänkte hon inte så mycket" utan hade lättare för att "bara köra på" som hon uttryckte det. För några var det dock en mindre positiv erfarenhet att förlora lite av den kontroll man har när man är nykter:

E: Det [att ha sex onykter] känns bara så här, ehm, mekaniskt på nåt sätt eller som att man gör saker ... Det är inte riktigt man själv som styr utan det är liksom andra impulser som man inte riktigt vet vad de kommer ifrån ...

Anna: Mm [...] Spelar det nån roll med vem du har sex?

E: Ja, det gör det nog ... Om man har sex med en helt ny person som man har gått hem med på fyllan dels så är det ju bra, eller det är lättare att våga ragga om jag är full liksom, så att om jag träffar nån och

jag är full och så där och så går vi hem då känns allt ganska bra för att då är det inte det här, ”Nej vad kommer hända nu? Hur ska det gå?”. Men sen, väl i situationen när vi ska ha sex, då önskar jag alltid att jag inte var full för att jag ... man känner sig så bortgjord ...

(tjej, 24 år, enskild intervju)

E gör en distinktion mellan att ha sex onykter med en partner som hon är tillsammans med och med en helt ny person. Känslan av att göra bort sig och att tappa kontrollen finns för henne främst med nya personer, men med sin partner upplever hon mest att den sexuella upplevelsen blir tråkigare när de har druckit. På liknande sätt menade många av ungdomarna att sex blev sämre när man hade druckit alkohol, men initialt upplevdes alkoholen ofta som lustförstärkande. Alkoholpåverkan påverkade alltså lusten både positivt och negativt, och det gav ibland upphov till intensiva diskussioner i grupperna, som hos de här tjejerna som pratar om hur det är när man har sex när man är full:

Anna: Ni tycker att det är sämre, varför tycker ni att det är sämre?

D: När man är full då är man mer så här bara, uah ... så här slö ...

[Skratt]

B: Och så blir det bara nånting [otydligt] pannkaka ...

D: Och så känner man inte lika mycket heller ...

B: Nej man blir inte lika stimulerad ...

S: Nej, och så blir det lite så här, det tar lång tid för honom att komma ja ...

D: Man orkar inte själv längre va ...

S: Man blir trött ...

(tjejer, 18–19 år, fokusgruppsintervju)

Några av de andra tjejerna protesterade mot att det bara skulle vara ”sämre”: ”Man blir ju kåtare av alkohol, det tycker jag i alla fall!” sa en tjej. Till sist kom de fram till att det beror på hur mycket man dricker och hur påverkad ens partner är.

En liknande diskussion fördes i en annan grupp med tre tjejer och en kille, mellan 22 och 24 år gamla. De pratade om hur de ofta känner lust när de har druckit men att de trots det sällan har positiva sexuella erfarenheter, utan att ”man blir för trött och somnar i stället”. För att utnyttja den lustförstärkning som alkoholen bidrar med handlar det alltså om balans. Sex blir roligare om man är ”lite lagom full”.

Alkohol och kondomanvändande

Som redan nämnts var säkrare sex en av de gränser som ungdomarna påpekade att de tänjde på när de var onyktra. För de allra flesta hade alkoholen en negativ inverkan, främst på kondomanvändandet: ”Alkohol försämrar koordinationssinnet, det är fumligt att få på den”, ”man är slarvigare överlag”, ”alkoholen gör mig okoncentrerad, tappar kontrollen”, ”man struntar i konsekvenserna när man är onykter, ångrar sig först dagen efter”.

Var ungdomarna har sex tycks spela en viss roll. Är de hemma hos någon ökar möjligheterna att de faktiskt använder kondom, om de har kondomer till hands vill säga. Några tjejer menar att det är svårare på krogen:

F: På krogen ska det ju gå snabbt ...

Anna: Mm.

[skratt]

D: Det där lät ju ...

F: ... men alltså, ja men står man på en toalett liksom ...

B: Då måste det ju gå ...

F: Ja ...

B: ... så här skitfort ...

F: ... och då har man ju inte tid att fumla med en kondom.

(tjejer, 18–19 år, fokusgruppsintervju)

Lusten när man är påverkad upplevs också ofta som spontan och ganska sårbar, vilket gör det svårare att använda kondom:

Det är jobbigt med kondomer när man dricker, man är så himla kåt direkt och så ska man rota igenom väskan ... då tappar man lusten.

(tjej, 19 år, fokusgruppsintervju)

Anna: Blir det att man skyddar sig när man är full?

H: Man kanske försöker men ... man släpper nog den tanken ganska fort ...

J: Ja.

Anna: Man släpper tanken fort? [...] För att?

H: Ja, man vill bara få till det ...

(killar, 19 år, fokusgruppsintervju)

Till stor del handlade dock berättelserna om oskyddat sex inte så mycket om alkohol. Snarare påminde de om det som många andra studier har lyft

fram, nämligen att det är en fråga om genus- och maktrelationer: "Vad kan få en full person att skydda sig? - Man ger kondomen till henne!", "Kondom är bland det sista man tänker på när man är full och ska ha sex, i alla fall för en kille" och "Det kan vara lättare att ha sex när man är full och att använda kondom, men det sker inte så ofta, på tjejens initiativ i så fall" är några av de många kommentarer som signalerar att oskyddat sex är en könad historia. Nedan ska vi titta närmare på vad dessa könade diskurser innefattar. Jag lyfter också fram några exempel på hur alkoholen både kan förstärka och utmana dessa mönster.

Hennes ansvar, hans sexualitet

"Det känns lite som om normen är så att killar inte ska vilja använda skydd medan tjejer först ska propsa på det och sen bli övertalade" sa en tjej i en gruppintervju och fångade där en berättelse som går igen i de allra flesta intervjuer. Kondomer beskrivs av både tjejer och killar som stämningdämpare och avtändande, främst för att de innebär ett störande avbrott. Gräver man lite djupare kommer det dock fram att det främst är "han" i en heterosexuell relation som inte vill använda kondom:

Anna: Hade du velat använda kondom? Fanns det med, tanken på att använda kondom?

N: Ja, det finns den, men om det inte finns i ens absoluta närhet eller alltså att det blir krångligt på nåt vis eller ...

Anna: Den finns med i din tanke, men har du resonerat med de här personerna du har haft oskyddat sex med? Är det ett aktivt val, säger ni "ja vi struntar i kondomen?"

N: Ibland, det beror på ... Alltså oftast är ju tanken "ah skit samma" ... [skratt] ... just i stunden ...

Anna: Ja just det, är tanken hos dig, men det är ingenting ni pratar om?

N: Nej oftast inte, men det har väl hänt nån gång att jag har sagt "ja, har du nån kondom?" "Nej." Nähä, tänker man då ... och sen sker det ändå ...

Anna: Men frågar den här personen dig då?

N: "Gör det nåt?" Nej ...

Anna: Nej?

N: Nej, det har liksom inte blivit nån diskussion så ...

[...]

Anna: Jag är lite nyfiken på när kommer man överens eller inte överens om att låta bli, eller kommer man överens? Om han hade tagit upp en kondom hade det varit en fråga då? Hade du protesterat?
N: Nej aldrig, aldrig, utan det hade jag ju tyckt vart bra. Men jag blir ju lite blyg ... för att ... det har väl hänt att man har sagt nåt om att köra avbrutet och det är väl det som brukar, som jag brukar försöka tänka om man inte använder kondom ... även om jag vet att det inte alls är något fullgott skydd ...

Anna: Nej.

N: Det är någon slags kompromiss ...

(tjej, 25 år, enskild intervju)

N:s erfarenhet stämmer med den diskurs som säger att manlig sexualitet konstrueras som aktiv och inte tål avbrott, för då riskerar den att avmaskuliniseras (se kapitlet om tidigare forskning och teoretiska perspektiv). Bakom det finns en berättelse om att manlighet är mer styrd av lust än vad kvinnlighet är. I samtalen med ungdomarna framhöll både tjejer och killar att "killar är mycket mer kåtare, de vill göra det på direkten" och att "killar i allmänhet drivs av en annan sak än vad tjejer gör", vilket gör att de inte vill "stanna upp och ta på sig kondomen för det tycker de är jobbigt och så". Några ungdomar pratade om ålder som en viktig faktor och menade att "mogna killar" tar större ansvar. Andra hävdade att äldre killar var lika ansvarslösa och att initiativet för att skydda sig fortfarande låg hos "henne". En tjej upplevde att det snarare var hon som med åldern hade mognat och vågade ställa större krav.

Den luststyrda maskuliniteten gör alltså att ansvaret för att föreslå kondom hamnar hos henne, trots att - som också både tjejer och killar påpekar - frågan om skydd borde vara lika aktuell för honom. För tjejerna i intervjuerna krävs dock ett visst mod för att våga stå på sig och kräva kondom. "Man måste stå på sig. Det är inte så många fall som det dyker upp naturligt! Eller att han frågar, har du en kondom?" sa en tjej i en gruppintervju. Flera tjejer tvekar också på om de verkligen skulle klara av att stå emot ett nej, även om de vill: "Jag tror att jag skulle bli väldigt lätt övertalad" sa en tjej när hon reflekterade över hur det känns att kräva kondom. På liknande sätt medgav flera andra tjejer att de påverkades av hur villig deras partner var att "gå med på" att använda kondom:

N: Jag har kondomer hemma, men jag brukar inte ha med mig.

Anna: Så om ni kommer hem till dig då skulle det finnas i alla fall?

N: Mm, och då skulle den användas ...

Anna: Då skulle den användas ...

N: Mm.

Anna: Har du varit med om att nån vägrar?

N: Ja, alltså jag tror inte att jag är så svårövertalad så om nån protesterar, det behöver nog inte vara så starkt som vägrar utan om nån protesterar så tror jag att jag ... ja ...

(tjej, 25 år, enskild intervju)

Likt berättelsen om den luststyrda manligheten påminner tjejernas erfarenheter om en normativ feminin heterosexualitet där sex inte får vara för planerat utan helst något som "bara händer" [22]. Det innebär att tjejerna hamnar i en paradoxal situation av att vara den som bär ansvaret för skydd, samtidigt som normer om kvinnlig heterosexualitet egentligen omöjliggör den aktiva handling som detta ansvar skulle innebära [36, 65, 66]. Mot den bakgrunden blir det också förståeligt varför så många av tjejerna med erfarenheter av oskyddat sex hade upplevt att det var omöjligt att ens ta upp frågan om skydd. Många menade att i stället "löser man problemet efteråt" genom att ta ett dagen-efter-piller eller genom att "gå och testa sig".

Unga tjejer som kommunicerar sin sexuella önskan, och sin lust, går emot normen om vad det innebär att vara tjej eftersom det fortfarande inte finns en tillräckligt stark diskurs om kvinnlig aktiv sexualitet. Killar behöver inte ångra sig, men det var nästan obligatoriskt för en tjej att känna någon slags ånger dagen efter.

Tjejer säger alltid att de ångrar sig dagen efter ... Jag tror egentligen att de vill ha sex, de bara säger det för att de inte borde ha gjort det, de vill få det att framstå som om de har gjort ett misstag.

(kille, 19 år, fokusgruppsintervju)

För tjejerna blir det i stället inom ramen för parrelationen som lusten får tillåtelse att finnas [36, 65]. Hennes möjlighet att få vara sexuell nås via kärleken - tid till att prata och lära känna varandra samt parrelationens upplevelser av tillit och närhet var viktiga faktorer här. Relationen innebar dock inte nödvändigtvis att man skyddade sig mer, snarare tvärtom. "Det är lättare att propa på skydd i ett förhållande, men mer troligt att man inte använder det", som en tjej sammanfattade saken i en gruppintervju. Kärleksrelationen tolkades nämligen som ett skydd i sig självt; genom att

kontrollera hur många, eller vilka, den andra hade haft sex med tidigare kalkylerades den eventuella risken. Ofta, men inte alltid, kombinerades detta med att de också gick och testade sig:

E: Vi träffade ju varann för nåt år sedan då ... då gick vi tillsammans, eller först i början så använde vi kondom. Sen gick vi och testade oss tillsammans och efter det slutade vi använda kondom då.

Anna: Helt?

E: Mm.

Anna: Har ni inte kondom i eran relation alls nu?

E: Jo, bara om vi har sex med ... vi har haft sex med en annan tjej då ... då hade vi ju det, men inte annars ...

[...]

E: Jag har spiral så att [...]

Anna: Ja, så då skyddar du dig typ bara för sjukdomar ...

E: Ja, och det är klart jag skulle kunna vara orolig för att han skulle vara otrogen eller så men det är jag inte.

(tjej, 24 år, enskild intervju)

Att ha testat sig fungerar således som en garant för att relationen är säker, och förutsatt att man har ett skydd mot graviditet finns det sedan väldigt lite utrymme att kräva något annat skydd:

M: Det är ju väldigt strongly av dem som om man säger själv så här jag är helt ... "Jag har varit och testat mig och jag vet att jag inte har nåt, ska vi köra utan?" ... "Nej, jag vill ha kondom" [skratt], det är ju väldigt strongly av dem ...

(tjej, 22 år, fokusgruppsintervju)

Kondomanvändande i tillfälliga relationer begränsas av att det strider mot normer om kvinnlig heterosexualitet att planera och kommunicera kring sexualitet, men det här blev en fråga om att bryta normer om tillit och säkerhet inom ramen för kärleksrelationen. Den som kräver kondom trots ett löfte om riskfrihet antyder att ens partner har varit otrogen eller inte talar sanning. Parrelationens känsla av tillit och trygghet gjorde också att man ganska ofta "slarvade" och inte skyddade sig alls om man exempelvis hade glömt att ta sina p-piller.

Heteronormativitet och säkrare sex

Precis som andra studier har visat hänvisade ungdomarna också till att kondomen förstör känslan, vilket gör att sexet blir mindre lustfyllt. Som nämnts tidigare menar en del feministiska forskare att detta främst är ett uttryck för att kondomen symboliserar ett avbrott som kolliderar med normer om aktiv manlig sexualitet [22, 26], medan andra understryker att det är viktigt att ta frågan om lust och känsla på allvar [31]. I intervjuerna var det främst killarna som hävdade att det inte var lika skönt med kondom, och även tjejerna hänvisade till hans lust: ”han tycker inte att det är lika skönt”, ”han gillar inte kondomer” och så vidare. Några tjejer påpekade dock att även de upplevde större sexuell njutning utan kondom.

Kondomer var också framför allt förknippade med penetrerande vaginalt och analt samlag. De intervjuade ungdomarna hade inte använt kondom vid oralsex, och det enda undantaget var en tjej som ibland hade använt kondom vid tillfälliga sexuella relationer, alternativt, sa hon, valde hon att inte ta sperma i munnen. En tjej svarade att kondom vid oralsex ”verkar tråkigt” och att det inte blir samma ”närhet”. Bland de övriga upplevdes riskerna vid oralsex som mindre allvarliga, och en del var också ganska ovetande om det fanns några risker över huvud taget. Oralsex och petting sågs helt enkelt inte som riktigt sex:

S: Jag kan höra ... kanske mer som att ”ja men jag följde med honom hem men hade inte sex men jag sög av honom” ...

T: Ja.

K: Det är liksom, då tänkte de inte på att skydda sig för de hade ju inte sex ...

[...]

K: För att jag kan tänka hade man haft en kondom tillgänglig så hade man haft vanligt sex, om man är heterosexuell alltså ... i stället alltså ...

(S och K är tjejer, T är en kille, 21–23 år, fokusgruppsintervju)

Ytterligare någon påpekade att de inte skulle kunna tänka sig att suga av någon ”i stället för att ha sex” eftersom det signalerade att de egentligen inte ville ha honom – ”riktigt sex” var för dem detsamma som vaginalt penetrerande heterosex.

Denna tolkning speglar en heteronormativ förståelse av sex, och precis som genus var heteronormativa gränser tydligt närvarande i intervjuerna. De flesta av informanterna pratade om sex som underförstått heterosex,

utom de som inte definierade sig som heterosexuella samt några som medvetet arbetade med att inkludera andra sexuella identiteter när det pratades, genom att till exempel säga ”om man träffar en kille ... eller en tjej”. Heteronormativitet kom också till uttryck i de genusmönster där maskulinitet och femininitet framställs som varandras motsatser. I några gruppintervjuer användes också en explicit homofobisk retorik som man kan tolka som ett sätt att (omedvetet) understryka att vi är heterosexuella män och kvinnor [67].

Den heteronormativa diskursen blev också tydlig i talet kring skyddat sex. Många av ungdomarna i gymnasieklasserna visste inte hur man skulle kunna skydda sig om man utövar oralsex på en tjej, eller om det behövdes, och de hade aldrig hört talas om en slicklapp eller något annat skydd som kan användas då. Detta gällde både tjejer som har sex med tjejer och heterosexuella relationer. Bland de något äldre heterosexuella ungdomarna kände vissa till att det finns slicklappar men ingen hade någon egen erfarenhet av att använda det. De tjejer som hade erfarenhet av sexuella relationer med andra tjejer hade inte heller någon erfarenhet av att använda slicklapp:

Anna: Hur ser du på säkrare sex, vad är det för dig?

N: Alltså för mig är det ju, har man sex med en man så handlar det ju om att använda kondom ...

Anna: Mm, så är säkrare sex kopplat till att ha sex med en man?

N: Jaa, alltså jag vet att man ... om man har sex med en tjej att det finns grejer man borde skydda sig från då också fast, jag vet inte nån som gör det ... [skratt]

[...] Jag har tänkt på det men det låter löjligt liksom.

Anna: Vad är det som låter löjligt?

N: Ja precis ... eh ... eller löjligt, men det känns som att risken att bli smittad är mycket mycket mindre ...

Anna: Att bli smittad med?

N: Och jag vet inte ens vad det ... [...] Jag känner att jag har ingen koll egentligen. Jag vet att jag har fått sån här information om att man borde använda slicklapp för att det är ju bra men ... mer vet jag inte.

(tjej, 25 år, enskild intervju)

En annan bisexuell tjej menar att slicklappen gör henne osäker och obehaglig. Kondomen ”känner man ju till sedan man är liten”, men slicklapp är

nytt och främmande [68]. Hennes känsla bekräftades också av att många av de tjejer och killar som definierade sig som heterosexuella inte ens hade hört talas om slickklappar, vilket i sig signalerar att slickklappar kopplas samman med samkönat sex bland kvinnor och inte med skyddat sex för alla kvinnor. Eller som en tjej uttryckte det: ”det är som man lagt ett HBT-perspektiv på kondom”, med hänvisning till att information om slickklappar främst riktades till lesbiska och bisexuella tjejer och inte till alla.

Alkohol både förstärker och utmanar

När man tittar närmare på hur alkohol samspelar med dessa könade berättelser är det en dubbeltydig bild som framträder. Å ena sidan förstärker alkoholen de könade gränserna: som nämnts ovan förväntas framför allt killar att träffa någon att ha sex med i sammanhang där det dricks mycket alkohol. För tjejer däremot framställs det som betydligt mer riskfyllt att gå i säng med någon för en kväll, särskilt om man är onykter. Dessa tjejer risikerar ett rykte som sedan är svårt att få bort samt att bli utnyttjad på ett eller annat sätt: ”Det är ju inte så kul om det blir bilder som hamnar på Youtube” som en tjej uttryckte det. Killar kunde också medvetet spela på tjejers önskan om närhet:

Tjejerna har det ofta väldigt svårt ... de vill inte ha sex, men de vill vara med en kille så om killen hetsar att hon ska dricka mer så gör hon ju det ...

(kille, 19 år, fokusgruppsintervju)

Samtidigt som alkoholen generellt tycktes förstärka redan tydliga genusmönster kunde den också hjälpa till att motverka dem. Några tjejer, 18-19 år, konstaterade till exempel att det som tjej faktiskt var lite lättare att våga kräva kondom när man var onykter. En diskussion handlade om varför de ofta inte kräver kondom trots att de tänker att de borde göra det, och som en följdfråga undrade jag om det spelar någon roll om man har druckit, om det gör det lättare eller svårare:

A: Lättare ... jag tror det ...

S: Ja ...

F: Jag tror det, fast ändå lättare att säga nej också ...

B: Fast det är nog ändå lätt att strunta i det också ...

F. För då tänker man inte ...

B: Det är både och ...
S: Man blir nog modigare på nåt sätt ändå ...
F: Man blir modigare ...
S: Modigare och trögare ...
F: Ja [skratt].

Alkoholen kunde alltså ge ett visst mod att våga ställa krav när man har sex, och en del – främst tjejer – kunde även släppa på en del spärrar som diskuterades ovan. Alkoholen kan också fungera i positiv riktning för tjejer eftersom det gav dem en legitim ursäkt för att ha sex. ”Ofta behöver man inte säga så mycket mer. Alla förstår, ’jaha, du behöver inte förklara, du var full liksom’” och ”Man får mer förståelse av omgivningen när man var full och slarvade” var några av de kommentarer som tjejerna gav i intervjuerna.

Att vara full och ha sex med någon man kanske inte känner eller i alla fall inte är tillsammans med korresponderar också med berättelsen om att den sexuella erfarenheten var oplanerad och spontan [24]. Enligt vissa kunde alkoholen också leda till att man experimenterade mer med sexuella identiteter, framför allt bland tjejer. En kille framhöll dock att killar experimenterar mer än vad som ofta kommer fram eftersom det upplevs som mer tabubelagt.

Skydd mot vad och vem?

Ovan har vi sett hur ungdomarna lever i en sexualiserad alkoholkultur som formar deras förhållande till alkohol och sexuellt risktagande, och hur normer om kön och heterosexualitet är ytterst närvarande i ungdomarnas erfarenheter och föreställningar om sex och alkohol. Vid närmare granskning kan man också se fler mönster tona fram, varav två är mer framträdande: berättelsen om vad som är riskfyllt, och kanske främst berättelsen om vem som är riskfylld.

När det gäller vad ungdomarna skyddar sig mot är ofrivilliga graviditeter uppenbart den främsta faran, och precis som många andra studier har visat hamnar ansvaret för att undvika detta oftast på tjejen i en heterosexuell relation. En kille menade att ”eftersom hon går med på att ha sex utan [kondom], då vet hon ju om riskerna”, och en annan kille sa att ”man litar ju rätt så ordentligt på att tjejen i såna fall [vid oskyddat sex] går ner dagen efter och fixar ett akutpiller”. Att killarna resonerade så var välkänt

hos tjejerna, eller som en tjej uttryckte det: ”vi kan ju bli gravida, det kan inte de. De får stå för följderna förstås, men de kan ju lika gärna skita i det så det är vi som får stå för det i alla fall sen ...”.

Detta fokus på ofrivilliga graviditeter var också ytterligare en anledning till att tjejer inte kräver kondom ifall de var skyddade på något annat sätt, till exempel genom p-piller. Som nämndes ovan menade också många av tjejerna att det var enklare att ta ett dagen-efter-piller än att kräva kondom.

Klamydia och andra sexuellt överförda infektioner var inte särskilt närvarande i ungdomarnas tolkningar av riskerna med sex. Några sa exempelvis: ”Det är värre att bli farsa än att få lite klamydia”, ”det är lättare att gå till ungdomsmottagningen och få en penicillinkur än att ta fram en kondom”, ”sjukdomarna känns överskattade” och ”klamydia är som halsfluss, äckligt men går över med antibiotika”. Dessa kommentarer signalerar att klamydia inte uppfattas som särskilt allvarligt.

Alltså alla känner nån som har haft det, och det tror jag är en väldigt stor faktor, det borde vara tvärtom att man blir mer rädd men samtidigt som vet man att ”hon hade det och det gick jättebra för henne, hon åt lite antibiotika”.

(tjej, 22 år, fokusgruppsintervju)

En del påpekade dock att de skulle känna sig ”orena” och ”läbbiga” om de fick klamydia, och i så fall var det inte självklart att de skulle berättade om det för andra än möjligtvis de närmaste vännerna.

Likt tidigare resonemang om oskyddat sex var även berättelsen om klamydia tydligt könad. I det här samtalet i en grupp med bara killar, 18-19 år, ses tjejer som har ”varit med många killar” som möjliga bärare av klamydia:

C: Jag skulle skydda mig om jag visste att en tjej ... vad heter det ... hade vart med många.

[...]

H: Hon måste ju säga om hon har det!

[Skratt]

Anna: Vänta lite, ska hon säga om hon har det?

H: Hon måste ju veta, hon kan ju inte bara, ja men [otydligt].

Anna: Men hon kanske inte visste om det?

H: De måste ju testa sig.

C: Men hon kanske inte, hon kanske ha vart med många och hon hade det precis innan man märker att hon fick det och sen är med dig och ...

För H stod det klart att ansvaret för skydd ligger hos tjejen, vilket för C är något mer komplicerat eftersom hon kanske inte vet om att hon är smittad. För båda är det dock "hon" som kan vara den potentiella smittbäraren, vilket ses som intimt förbundet med hennes sexuella erfarenheter. Att "han" skulle kunna smitta "henne" finns inte alls med i deras samtal.

Beroende på ryktet om hennes sexuella historia sågs vissa heterosexuella kvinnor alltså som möjliga bärare av sexuellt överförda infektioner. Enligt samma logik upplevde kvinnorna som hade samkönat sex att deras partner var "säkrare" beroende på deras sexuella identitet:

Anna: Hur tänker du kring klamydia?

N: Jag tänker lite att det händer andra men det händer inte mig [...]

Det är ju naivt att tänka så förstås, det är ju klart att det har ju egentligen inget att göra med hur man definierar sig, man kan ju få klamydia ändå ...

(tjej, 25, enskild intervju)

När det gällde hiv handlade det också framför allt om att det är "någon annan" som har det:

F: Det känns så himla ... det känns ...

T: Långt bort ...

F: Ja precis, jättelångt bort och det känns som att om den personen jag skulle ha sex med har det då känns det som att han måste säga det eller säga nåt ... [han] kanske inte behöver säga "jag har aids" eller nåt så där, men att typ säga "vi kanske ska ha en kondom" och då skulle väl det vara okej ...

S: Det är ju hans rätt att säga att han har det ...

T: Ja, tänk att få ens liv förstört ...

F: Men alltså man, jag tänker ju inte att folk ...

S: Jag tänker inte heller att folk har ...

F: ... i min egen ålder har det.

(tjejer, 18-19 år, fokusgruppsintervju)

Hiv finns någon annanstans - "i Afrika", "hos de som använder sprutor", "hos homosexuella män" och "hos de som är äldre än oss" var vanligt förekommande uppfattningar hos ungdomarna, vilket signalerar att diskurser om olika "riskidentiteter" var centrala i deras förståelser av sexuellt risktagande [32].

Alkohol och uppskattning av riskidentiteter

Som redan har antytts finns det alltså en logik hos ungdomarna där de skattar om den person de har sex utgör någon "fara" när det gäller sexuellt överförda infektioner. Denna skattning gör de ofta utifrån en persons utseende eller beteende, och oftast handlar det om ifall de tror att personen ifråga har haft många sexuella relationer: "Det känns som om jag har så bra magkänsla att jag kan läsa av en kille" sa en tjej och en annan förklarade att hon också går på en känsla:

N: Det är uppenbart om man tänker lite vidare på det, men den spontana tanken är ju så här att "ja, jag litar mera på de jag känner" ... och sen så kan det vara en känsla av hur ... hur sexuellt aktiv människan är ... om det är ...

Anna: Mm, hur känns den känslan?

N: Mm ... det går inte att ta på riktigt ...

Anna: Kan du berätta om nån händelse, har du nån som du tänker på så där?

N: Mm, jag träffade en man som var väldigt rar och jag kände att det här är en man som inte brukar göra så här, som inte brukar ha one night stands, och då kände jag mig ändå ganska trygg.

Anna: Ja just det ... Och hur kände du av att han inte brukar göra så här, kan du berätta lite mer om det? Hur kände du det?

N: Ehm.

Anna: Fanns det en osäkerhet eller?

N: Det var en viss såhär mammas pojke ...

(tjej, 25 år, fokusgruppsintervju)

Andra resonerade på liknande sätt och försökte skatta om killen i fråga var en "vettig kille" som enligt dem är "mer mogen", "beter sig schysst" och "omtänksamt" och har "en bra kvinnosyn".

Oftast utgick man dock från personens rykte eller såg till hans eller hennes umgängeskrets. Tjejerna pratade ofta om att de var mer försiktiga om de träffade en kille som hade rykte om sig att vara en "player". Ibland utgick de också från vilka "slags" tjejer de visste att han tidigare hade haft sex med. Killarna resonerade på liknande sätt om tjejernas sexuella historia. När den tillfälliga relationen sedan övergick i en mer seriös relation upplevdes den automatiskt som mer säker, och då använde man i stället "att testa sig" som metod eller frågade ut varandra om tidigare sexuella erfarenheter. Det är en väldigt flytande gräns för hur mycket man behöver

träffas för att relationen ska betraktas som mer seriös. Ibland kunde det räcka med att han eller hon fanns i bekantskapskretsen för att man skulle känna sig trygg.

I samtalen om vem man såg som säker respektive mindre säker fanns alkoholdiskursen också närvarande. Någon tjej funderade på om man kanske kunde utgå från att de som dricker inte är smittade med klamydia och hänvisade till föreställningen om att man inte får dricka när man går på penicillin. I en annan grupp pratade de om hur nervositet kunde signalera hur erfaren en kille var och därmed hur många partner han hade haft. Den teorin, medgav de, fungerade dock inte riktigt när alkohol var inblandad. Ryktet om någons sexuella historia innefattade dock oftast en föreställning om alkohol. En tjej som festar mycket uppfattades också som mer sexuellt tillgänglig. Likaså kunde "players" identifieras på krogen. Bakom detta fanns också en uppfattning om skillnader som kan kopplas till skillnader i etnicitet och klassbakgrund.¹⁶

Klassbakgrund, skillnader och gränsöverskridande

I intervjuerna blev det tydligt att tjejer kan ha olika genuspositioner beroende på deras etniska tillhörighet och klassbakgrund, och motsvarande gäller även för killar. Sexualitet spelar en central roll i dessa positioner. I grupperna med tjejer som kom från de teoretiska programmen och som definierade sig själva som "svenska" tycktes det dessutom föras en sorts kamp om vilka gränser som var tillåtna. Några av tjejerna var nog med att framhålla att de inte ville ha sex med någon som de inte vara kär i, och att de aldrig hade mått så dåligt som vid de enstaka tillfällena de hade agerat mot sin egentliga övertygelse: "Jag känner mig billig om jag har sex utan att vara kär" och "det känns helt meningslöst att göra något utan att vara kär" var några av deras kommentarer. Mot det positionerade sig andra som höll fast vid rätten att ha sex utan kärlek och att ha sex för att man har lust.

I grupperna med något äldre tjejer var den senare inställningen tydligast representerad: sex utan kärlek är helt okej, eller är till och med på-

16 Jag nämner klassbakgrund trots att jag inte har gjort någon närmare analys utan utgår från informantens kortfattade redogörelse för föräldrarnas utbildning och arbete. Jag är medveten om att detta är en grov förenkling, till exempel hade flera av informanterna med annan etnisk bakgrund än svensk föräldrar vars utbildningsnivå inte motsvarade deras nuvarande yrke. Likväl fanns det indikationer på en tydlig reproduktion av klasstillhörighet där de flesta studenter från de teoretiska programmen hade föräldrar med högskoleutbildning, medan många av de från praktiska program hade föräldrar med lägre utbildning.

bjuden. "Det är snarare så att man ska vilja ha så mycket sex att det blir ett krav i sig", var det någon som sa. De pratade också om att de kunde känna ett visst krav på att ha provat många olika sextekniker. För dem spelade "ryktet" inte längre så stor roll, det hade ofta utmanats genom politisk, feministisk medvetenhet.

Mot den självständiga medelklasskvinnligheten som själv "väljer" hur hon vill leva fanns två positioner: den sexuellt "lössläppta" arbetarklasstjejen och den otillgängliga och ibland opålitliga invandrartjejen. Dessa berättelser var allra mest framträdande bland ungdomarna på gymnasieskolan där en stor del av intervjuerna utgjordes av engagerade diskussioner om skillnader mellan olika grupper av tjejer och killar, se även [69]. Här kom också alkohol och festande att spela en viktig roll i definitionen av "vi" och "dem".

Skolan var av tradition en skola som inhyste de teoretiska programmen. Först på senare år hade den byggts ut och innefattade nu också en rad praktiska program som omvårdnads-, bygg- samt el- och tele-programmet. De teoretiska klasserna hade fester som skolan sanktionerade och finansierade, men dit var inga av de andra programmen inbjudna. Dessa fester försvarades av dem som hade tillträde till dem och föraktades av dem som inte hade det. Ungdomarna levde uppenbarligen ett tämligen segregerat liv, och även andra fester beskrevs ofta som homogena i den bemärkelsen att endast vissa grupper av ungdomar besökte dem. Undantaget var krogen: vissa krogar var mer populära än andra beroende på informanten, men där fanns också ett visst mått av överskridande. Det betydde dock inte att gränserna mellan olika grupper suddades ut:

Anna: Men på krogen då, träffar man då de här tjejerna från OP [Omvårdnad] och Bygg?

F: Ja.

S: Alltså, det känns som om de här tjejerna från OP, de är lite mer horiga ... när man är ute och ser dem så får man det bekräftat tycker jag oftast, ibland ...

F: Men jag skulle kunna träffa nån på bygg och så ...

S: Ja.

T: Snygga muskler [skratt].

(tjejer, 18–19 år, fokusgruppsintervju)

Beskrivningen av OP-tjejerna som mer "horiga" och kommentarer kring byggkillarnas kroppar reflekterar stereotypa föreställningar om en klassmärkt kvinnlighet och manlighet [57]. På liknande sätt innehåller några andra intervjuer kommentarer om att OP-tjejer skulle vara mer "dräggiga", att de klär sig i grova mjukisbrallor och dricker mer alkohol än vad tjejer från de teoretiska programmen gör. OP-tjejerna själva däremot "hatar" de teoretiska programmen och deras snobberi och deras fester, men menar att det inte är så stor skillnad när man väl träffar någon ute.

Etniska gränser

Precis som med klassbakgrund var föreställningar om etniska skillnader ytterst närvarande i intervjuerna. Det gällde inte minst i hur ungdomarna resonerade kring vem eller vilka de såg som mer riskfyllda: "Jag tror tyvärr att invandrarkillar får mer misstankar på sig än svenska killar" sa en tjej i en gruppintervju. Många menade också att de var mer måna om att skydda sig när de reste utomlands, särskilt om de hade sex med någon från det land dit de reste. "Utomlands är farligare ... om man inte har sex med en annan svensk som också är där".

Det sociala livet ungdomarna beskrev var också i hög grad etniskt segregerat. "Vissa grupper går till vissa krogar" förklarade killarna för mig i en intervju, och berättade vidare att många fester var helt "svenska". Dessa killar upplevde att de var undanskuffade i skolan där de ansåg att gäng av "stökiga invandrarkillar" fick mycket mer plats: "De flyr från ett krig och startar ett nytt" suckade en kille uppgivet. I gruppen skämtade de om hur de flyttar på sig när gängen kommer och hur de "aktade sig" när de var på krogen. "Invandrarkillar dricker inte så mycket som svenskar", förklarade en kille, "men de är där". Om man går till den krogen "gäller det att tänka på vilka tjejer man träffar". Han berättar vidare om en episod då han och en kompis pratade med två tjejer och blev påhoppade av två "turkar" som sa åt dem att de inte fick ragga på vem de ville.

En annan kille i gruppen tog också upp att han var rädd för att träffa tjejer som kommer från en familj där de inte får träffa killar. "Det hände min kompis" berättade han, och kompisens och flickvännen blev båda hotade av hennes familj. "Man ska inte dra alla över en kam, men man är lite försiktig", avslutade han.

En annan grupp dominerades av killar med annan etnisk bakgrund än svensk, och de menade att etnicitet inte alls spelade så stor roll, möjligtvis

för vissa tjejer som kan vara mer strikt hållna. Ytterligare en grupp killar pratade om att med "svenska tjejer tänker man inte så mycket, de är bara där, man behöver inte oroa sig för en massa grejer".

Det var alltså tydligt i intervjuerna att det fanns en berättelse om "vi och de andra", där föreställningar om svenskhet och invandrarskap var skiljelinjen snarare än vissa specifika etniska grupper. I intervjuerna kom också erfarenheter upp som kan relateras till denna tämligen dominant berättelse om svenskhet och icke-svenskhet [32]: Invandrartjejer från "striktare familjer", föreställningar om hedersproblematik och myter om invandrartjejer som klär sig utmanande för att revoltera mot sin bakgrund. Det fanns också uttryckliga föreställningar om kulturella skillnader mellan invandrare och svenskar:

S: Det känns som om invandrarkillar är mycket mycket mer på, alltså de är typ ...

F: Ja.

T: Sliskiga ...

F: Det måste vara deras kultur på nåt sätt ...

S: [skratt]

F: Men alltså de är ju såhär, vi svenskar vi ska alltid stå så långt ifrån varandra ...

S: Mm.

[något om att vi inte pratar på busshållplatsen]

F: Det är ändå så här skönt med invandrare för de har ju så här mer avslappnad ... alltså visst, på krogen kan de vara lite väl sliskiga ... men i vardagslivet är de ändå mer enkla ...

(tjejer, 18–19 år, fokusgruppsintervju)

Överlag var etnicitet det som väckte allra mest känslor i gruppen, och det var så intimt förbundet med uppfattningar om manlighet och kvinnlighet samt sexualitet att det är tämligen svårt att skilja dem åt. "Invandrartjejerna" sågs till exempel som mer sårbara och utsatta och till viss del även mer opålitliga än "svenska" tjejer, som i sin tur uppfattades som mer sexuellt tillgängliga. I grupperna uttrycktes också en hel del rasistiska uppfattningar. Dessa stod dock inte motsagda utan det var ofta någon som gick in med kommentarer som "nu är det rasism", "fördomar" och på så sätt markerade sin ställning mot det.

Likväl var diskursen om de främmande andra påtagligt närvarande, även hos dem som försökte värja sig mot den. När frågan om hiv kom upp

sa en tjej till exempel att "nu kommer jag in på sånt här rasistiskt ..." och sedan pratade hon argt om hur hemskt det är att man bara kopplar hiv till Afrika, men att det inte är så konstigt eftersom man hela tiden matas med det av samhället: "Man får ju till exempel bara ta ett hivtest som ung tjej om man haft sex med en afrikan".

Avslutande diskussion

Vilka slutsatser kan vi då dra av denna studie? Vilka röda trådar finns genom de avsnitt ovan som handlar om alkohol och sex, om genus och sexualitetsnormer och om skillnader i klassbakgrund och etnisk tillhörighet?

För det första kan vi se att alkohol var av stor betydelse och påverkade alla ungdomar, även dem som inte själva drack. Alkoholen hade således en stark symbolisk betydelse i ungdomarnas värld. Att dricka alkohol förknippades i och för sig främst med svenskhet och det fanns olika gränser för vilken "grad av onykterhet" som tolererades [48] för olika grupper av ungdomar, men som symbol var alkoholen närvarande för alla. Det var helt enkelt något som man var tvungen att på ett eller annat sätt förhålla sig till, som en del av sitt identitetsskapande [52].

Mer specifikt var platsen och situationen två viktiga inslag i alkoholkulturen - "krogen", "festen", "utelivet" och "partyresan" är exempel på platser och situationer som formade ungdomarnas livserfarenheter. Platsen betydde exempelvis mycket för hur alkoholkonsumtionen och ruset tolkades, men platsen rymde också andra hierarkier och stundtals laddade möten. Här var det inte lika tydligt med den sociala samhörighet som enligt tidigare forskning kan uppstå på liknande platser eller i liknande situationer [47]. Det fanns ett visst mått av samhörighet - "alla möts på krogen" - men mötena präglades fortfarande av skillnader mellan olika grupper av ungdomar. Många gånger möttes ungdomar från olika grupper inte alls, eftersom fester ofta bara lockade - eller tillät - en viss grupp.

För det andra vittnade ungdomarna om att alkoholkulturen i hög grad är sexualiserad. Alkoholkulturen banade väg för sexuella möten och erfarenheter - med hjälp av alkohol behövde vissa saker aldrig uttalas utan sexuella inviter och betydelser finns underförstådda i olika symboliska handlingar [59]. I vissa situationer upplevdes detta negativt, exempelvis förväntningarna på killar att prestera sexuellt och den risk att bli sexuellt utnyttjad som många tjejer upplevde. I andra situationer framstod den symboliska kopplingen mellan alkohol och sex som befriande. Flera tjejer vittnade om hur de lättare "tog för sig" och "släppte taget", och hur alkoholen hjälpte dem att bli "modigare". Detta kunde vara till hjälp när det gäller att exempelvis kräva kondom i en heterosexuell relation.

Här är det också tydligt att genusnormerna är framträdande också under alkoholens inverkan: Män förväntas göra sexuella erövringar oavsett påverkan, och kvinnor får inte förlora allt för mycket kontroll [58].

De unga tjejernas balanserade mellan att vara sexuella men inte för "lös-släppta", och dessutom fick de tampas med att inte vara "för" fulla eftersom det i sig kunde ge ett dåligt rykte oavsett om de hade haft sex eller inte. Som Alexandra Bogren [59] påpekar är kvinnor som dricker redan markerade som sexuellt promiskuösa, oavsett om de är involverade i en sexuell handling eller inte.

Begreppet "time out" [48] kan appliceras på flera av exemplen ovan där ungdomarna beskriver hur alkoholen gör att de kan bryta mot de rådande genusnormerna kring sexualitet. Alkoholkonsumtion fungerade som en legitim ursäkt, både för de tjejer som har oplanerat sex med en tillfällig partner och för de killar som på motsvarande sätt bryter mot maskulinitetsnormer, till exempel genom att våga experimentera med samkönat sex [56]. Olika grupper av ungdomar hade givetvis olika normer som påverkade deras uppfattningar och erfarenheter; det som uppfattas som gränsöverskridande för vissa tjejer och killar kan för andra ligga helt i linje med den norm som råder i deras gemenskaper. Unga svenska medelklasstjejer vittnade bland annat om en press på att just "ta för sig" och "experimentera" sexuellt, vilket för dem inte nödvändigtvis upplevdes som normbrytande utan snarare som en del av vad det innebär att vara tjej i en "jämsställdhetskultur".

Alkohol och säkrare sex ur ett intersektionellt perspektiv

Alkohol hade alltså en viktig symbolisk betydelse för ungdomarna och var dessutom intimt förbunden med sex. Vad fick då detta för effekter på ungdomarna resonemang kring säkrare sex?

Ungdomarna hänvisade ofta till själva berusningseffekten som en orsak till att de hade oskyddat sex. Samtidigt kan man se att alkoholens symboliska funktion var minst lika viktig. Som kulturell symbol fungerade alkoholen som den legitima ursakten. I en heterosexuell relation kan tjejer hänvisa till att de hade druckit alkohol när de förklarar varför de inte använde kondom trots att de vet att de borde, men alkohol kan också ge dem det "mod" som krävs för att våga kräva kondom av en kille som inte vill. Även unga mäns ansvarslöshet finner stöd i alkoholdiskursen. Bland många unga män går till exempel alkoholkonsumtion hand i hand med de rådande maskulinitetsnormerna.

För ett preventivt arbete är det således viktigt att angripa alkoholens symboliska funktion och att inte reducera förhållandet mellan alkohol och

oskyddat sex till ett enkelt orsakssamband med fokus på onykterhet. Lika lite som det ligger i just ungdomars natur att slarva med sin sexuella hälsa, vuxna har ju också oskyddat sex, lika lite kan vi förklara sexuellt risktagande enbart med hänvisning till alkoholkonsumtion.

I denna studie låg tonvikten vid att undersöka hur alkoholens symboliska funktion sammanfaller med olika maktstrukturer, och hur dessa strukturer sätter ramar för våra sexuella relationer. Exempelen ovan visar otvetydigt att både genus och heteronormativitet är ständigt närvarande i ungdomarnas tankar om och erfarenheter av vem som bär ansvaret för deras sexuella hälsa, och vilka möjligheter de själva har att ta detta ansvar. Likaså är klass och etnicitet ytterst aktuellt – inte minst när det gäller berättelser om vem som utgör en fara, det vill säga vem eller vilka ungdomarna ser som sexuellt riskfyllda. I intervjuerna blev det också tydligt hur både etnicitet och klass ofta kommuniceras genom genuspräglade och sexualiserade diskurser om olika manligheter och kvinnligheter.

Detta komplicerar bilden ytterligare och påminner om vikten av att anamma en intersektionell ansats för att förstå och kunna bemöta sexuellt risktagande. En intersektionell analys öppnar upp för olika maskulinitets- och femininitetspositioner, vilket kan rucka den ganska statiska bilden av en passiv femininitet och en aktiv maskulinitet som många genusanalyser vilar på [35, 37]. En intersektionell analys är således viktig i sig själv, men den är också viktig för att den bidrar med att vidareutveckla genusanalysen av oskyddat sex.

Här är det viktigt att också undersöka vilka förståelser av sexuellt risktagande som genomsyrar olika preventiva satsningar, samt att undersöka om och på vilka sätt säkrare sex inkluderar uppfattningar om kroppen och upplevelsen av sexuell lust [26, 31].

Sexuellt risktagande skapas alltså i ett socialt sammanhang där maktrelationer och kulturella föreställningar om olika grupper är centrala. Dessa relationer och föreställningar genomsyrar även ungdomarnas förhållande till alkohol. Alkohol och säkrare sex bör därför närmast ur samma perspektiv – med fokus på maktstrukturer och symboliska betydelser. För en preventiv satsning innebär det ett fokus på den kulturella nivån snarare än den individuella. I stället för att försöka förändra olika beteenden hos ungdomarna bör alltså det praktiska preventiva arbetet rikta in sig på hur ungdomar tolkar och förstår sina egna beteenden, och hur dessa är kopplade till olika normer kring alkohol och sex.

Referenser

1. Bogren A. The Competent Drinker, the Authentic Person and the Strong Person: Lines of Reasoning in Swedish Young People's Discussions about Alcohol. *J Youth Stud.* 2006; 9(5): 515–38.
2. Powell A. Youth 'at risk'? *Youth Stud Aust.* 2007; 26(4) :21–8.
3. Herlitz C. Hiv och aids i Sverige: Kunskaper, attityder och beteenden hos allmänheten 1987–2007. Stockholm: Socialstyrelsen; 2008.
4. Marston C, King E. Factors that shape young people's sexual behaviour: a systematic review. *Lancet.* 2006; 368(9547): 1581–6.
5. Lavikainen HM, Lintonen T, Kosunen E. Sexual behavior and drinking style among teenagers: a population-based study in Finland. *Health Promot Int.* 2009 Jun; 24(2): 108–19.
6. Herlitz C, Ramstedt K. Assessment of Sexual Behavior, Sexual Attitudes, and Sexual Risk in Sweden (1989–2003). *Archives of Sexual Behavior.* 2005; 34(2): 219–29.
7. Edgardh K. Adolescent sexuality and sexual abuse: a Swedish perspective [doktorsavhandling]. Stockholm: Karolinska institutet; 2001.
8. Ekstrand M, Larsson M, Von Essen L, Tyden T. Swedish teenager perceptions of teenage pregnancy, abortion, sexual behavior, and contraceptive habits: a focus group study among 17-year-old female high-school students. *Acta Obstet Gynecol Scand.* 2005 Oct; 84(10): 980–6.
9. Larsson M, Tyden T, Hanson U, Häggström-Nordin E. Contraceptive use and associated factors among Swedish high school students. *Eur J Contracept Reprod Health Care.* 2007; 12(2): 119–24
10. Häggström-Nordin E, Tyden T, Hanson U, Larsson M. Experiences of and attitudes towards pornography among a group of Swedish high school students. *Eur J Contracept Reprod Health Care.* 2009; 14(4): 277–84.
11. Holmberg L. Health, risk-taking behavior and sexuality in Swedish adolescents [doktorsavhandling]. Uppsala: Uppsala universitet; 2007.
12. Häggström-Nordin E. Worlds apart? Sexual behaviour, contraceptive use, and pornography consumption among young women and men. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis; 2005.
13. Tikkanen R. Risky business? En sociosexuell studie av män som har sex med män [doktorsavhandling]. Göteborg: Göteborgs universitet; 2003.
14. Holmström C. Migration och sexuell hälsa: en litteraturoversikt om sexuellt risktagande och sexuell riskutsatthet i samband med migration [Elektronisk resurs]. Stockholm: Socialstyrelsen; 2010.

15. Fishbein M. The role of theory in HIV prevention. *AIDS Care*. 2000 Jun; 12(3): 273–8.
16. Ajzen I, Fishbein M. Understanding attitudes and predicting social behavior. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall; 1980.
17. Bandura A. Social foundations of thought and action: a social cognitive theory. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall; 1986.
18. Becker MH. The health belief model and personal health behavior. Thorofare, NJ: Charles B. Slack; 1974.
19. Myklestad I, Rise J. Predicting intentions to perform protective sexual behaviours among Norwegian adolescents. *Sex Educ*. 2008; 8(1): 107–24.
20. Harvey SM, Beckman LJ, Gerend MA, Bird ST, Posner S, Huszti HC, et al. A conceptual model of women's condom use intentions: Integrating intrapersonal and relationship factors. *AIDS Care*. 2006 Oct; 18(7): 698–709.
21. Redman P. Empowering men to disempower themselves: heterosexual masculinities, HIV and the contradictions of anti-oppressive education. I: Mac an Ghail M, red. *Understanding masculinities: social relations and cultural arenas*. Buckingham: Open University Press; 1996. s. 168–79.
22. Holland J. *The male in the head : young people, heterosexuality and power*. London: Tufnell; 1998.
23. Lupton D. *Risk*. London: Routledge; 1999.
24. Abel G, Fitzgerald L. ‘When you come to it you feel like a dork asking a guy to put a condom on’: is sex education addressing young people's understandings of risk? *Sex Educ*. 2006; 6(2): 105–19.
25. Wilton T. *EnGendering AIDS : deconstructing sex, text and epidemic*. London: SAGE; 1997.
26. Measor L. Condom use: a culture of resistance. *Sex Educ*. 2006; 6(4): 393–402.
27. Hollway W. Gender difference and the production of subjectivity. I: Jackson S, Scott S, red. *Feminism and Sexuality*. New York: Columbia University Press; 1996. s. 62–73.
28. Hammarlund K. Riskfyllda möten: en studie om unga människors upplevelser av sexuellt överförbara infektioner och sexuellt risktagande [doktorsavhandling]. Växjö: Växjö universitet; 2009.
29. Visser ROD, Smith AMA. When always isn't enough: implications of the late application of condoms for the validity and reliability of self-reported condom use. *AIDS Care*. 2000; 12(2): 221–4.
30. Williamson LM, Buston K, Sweeting H. Young women and limits to the normalisation of condom use: a qualitative study. *AIDS Care*. 2009; 21(5): 561–6.

31. Higgins J. Sexy Feminisms & Sexual Health: Theorizing Heterosex, Pleasure, and Constraint in Public Health Research. *Atlantis*. 2007; 31(2): 72–81.
32. Bredström A. Safe sex, unsafe identities : intersections of 'race', gender and sexuality in Swedish HIV/AIDS policy. Linköping: Linköpings universitet [doktorsavhandling]; 2008.
33. Ålund A. Multikultungiendom: kön, etnicitet, identitet. Lund: Studentlitteratur; 1997.
34. Bredström A. A Challenge for Feminist HIV/AIDS Research? *Eur J Women's Stud*. 2006; 13(3): 229–43.
35. Vitellone N. "I Think It More of a White Persons Sort of Awareness": Condoms and the Making of a White Nation in Media Representations of Safer (Hetero)sex. *Feminist Media Studies*. 2002; 2(1): 19–36.
36. Forsberg M. Brunetter och blondiner: om ungdom och sexualitet i det mångkulturella Sverige. Göteborg: Göteborgs universitet [doktorsavhandling]; 2005.
37. Bredström A. Rasism, kön och sexualitet: en intervjustudie. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut; 2005.
38. Tydén T. It will not happen to me: sexual behaviour among high school and university students and evaluation of STD-prevention programmes. Uppsala: Uppsala universitet [doktorsavhandling]; 1996.
39. Lewin B, Fugl-Meyer K. Sex i Sverige: om sexuallivet i Sverige 1996. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut; 1998.
40. Hvitfeldt T, Rask L. Skolelevers drogvanor. 2006. Stockholm: CAN; 2007.
41. Maisto SA, Carey MP, Carey KB, Gordon CM. The Effects of Alcohol and Expectancies on Risk Perception and Behavioral Skills Relevant to Safer Sex among Heterosexual Young Adult Women. *J Stud Alcohol*. 2002; 63(4): 476–85.
42. Coleman LM, Cater SM. A Qualitative Study of the Relationship Between Alcohol Consumption and Risky Sex in Adolescents. *Arch Sex Behav*. 2005; 34(6): 649–61.
43. Bogren A. Njutningssökande livsstil eller kärlekskrav: om kön, alkohol och attityder till sexualitet. Stockholm; 2001.
44. Häggström-Nordin E, Hanson U, Tyden T. Sex behavior among high school students in Sweden: improvement in contraceptive use over time. *J Adolesc Health*. 2002 Apr; 30(4): 288–95.
45. Edgardh K. Tonåringar - sex och samlevnad. Göteborg: Gothia; 1992.
46. Room R, Makela K. Typologies of the cultural position of drinking. *J Stud Alcohol*. 2000 May; 61(3): 475–83.

47. Tryggvesson K. Freedom in a bottle: young Swedes on rationales and norms for drunken behaviour [doktorsavhandling]. Stockholm: Stockholms universitet; 2005.
48. MacAndrew C, Edgerton RB. Drunken comportment: a social explanation. Chicago: Aldine; 1969.
49. Bogren A. Women's intoxication as 'dual licentiousness': An exploration of gendered images of drinking and intoxication in Sweden. *Add Res Theory*. 2008;16(1):95–106.
50. Lalander P. Anden i flaskan: alkoholens betydelser i olika ungdomsgrupper [doktorsavhandling]. Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion; 1998.
51. Abel GM, Plumridge EW. Network 'norms' or 'styles' of 'drunken comportment'? *Health Educ Res*. 2004 Oct; 19(5): 492–500.
52. Lalander P, Svensson B. Ungdomar, normer och kultur. I: Andréasson S, red. *Den svenska supen i det nya Europa. Nya villkor för alkoholprevention: En kunskapsöversikt*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut; 2002. s. 189–210.
53. Norell M, Törnqvist C. Berättelser om ruset: alkoholens mening för tjuugoåringar [doktorsavhandling]. Lunds universitet. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion; 1995.
54. Larsson S, Stafström M. Klass- och etnicitetsperspektiv. I: Andréasson S, red. *Den svenska supen i det nya Europa. Nya villkor för alkoholprevention: En kunskapsöversikt*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut; 2002. s. 235–48.
55. Hjern A, Allebeck P. Alcohol-related disorders in first- and second-generation immigrants in Sweden: a national cohort study. *Addiction*. 2004 Feb;99(2):229–36.
56. Peralta RL. 'Alcohol Allows You to Not Be Yourself': Toward a Structured Understanding of Alcohol Use and Gender Difference among Gay, Lesbian, and Heterosexual Youth. *J Drug Issues*. 2008; 38(2): 373–400.
57. Jackson C, Tinkler P. 'Ladettes' and 'Modern Girls': 'troublesome' young femininities. *Soc Review*. 2007; 55(2): 251–72.
58. Abrahamson M. Alcohol in courtship contexts: focus-group interviews with young Swedish women and men. *Contemp Drug Probl*. 2004; 31(1): 3–29.
59. Bogren A. Female licentiousness versus male escape? Essays on intoxicating substance use, sexuality and gender [doktorsavhandling]. Stockholm: Stockholms universitet; 2006.
60. Bogren A. Lössläppta kvinnor och undflyende män: genus och sexualitet i svensk alkoholkultur. Stockholm: Spiritus; 2007; 9: 41–53.

61. Barbour RS, Kitzinger J. Developing focus group research: politics, theory and practice. London: SAGE; 1999.
62. Wilkinson S. How useful are focus groups in feminist research? I: Barbour R, Kitzinger J, red. Developing Focus Group Research: Politics, Theory and Practice. London: Sage; 1999. s. 64–78.
63. Edwards D, Stokoe EH. Discursive psychology, focus group interviews and participants' categories. *Br J Dev Psych.* 2004; 22(4): 499–507.
64. Frith H, Kitzinger C. Reformulating sexual script theory - Developing a discursive psychology of sexual negotiation. *Theor Psychol.* 2001 Apr; 11(2): 209–32.
65. Berg L. Äkta kärlek: heterosexuell samvaro speglar mot diskurser om kärlek, heterosexualitet och kropp [doktorsavhandling]. Uppsala: Uppsala universitet; 2002.
66. Christianson M. What's behind sexual risk taking? Exploring the experiences of chlamydia-positive, HIV-positive, and HIV-tested young women and men in Sweden [doktorsavhandling]. Umeå: Umeå universitet; 2006.
67. Plummer DC. The quest for modern manhood: masculine stereotypes, peer culture and the social significance of. *J Adolesc.* 2001; 24(1): 15–23.
68. Larsdotter S. '... som att slicka på en regnjacka'. En kvantitativ studie av kvinnor som har sex med kvinnor och sexuellt överförbara infektioner/ säkrare sex [Magisteruppsats]. Malmö: Malmö högskola; 2009.
69. Ambjörnsson F. I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer [doktorsavhandling]. Stockholms universitet. Stockholm: Ordfront; 2004.